

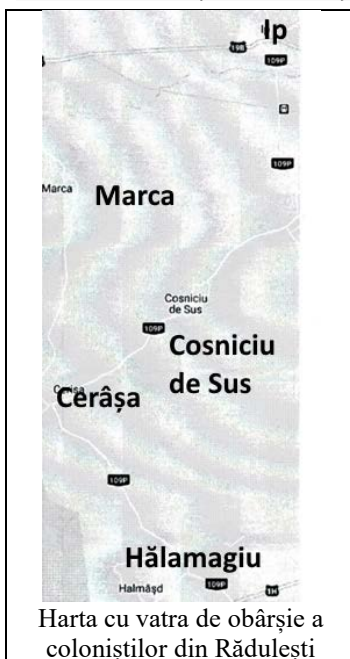


80 de ani de lacrimi și durere

Col. r. Dr. Constantin MOȘINCAT

S-a rupt ceva din creanga românească...

Povestesc cu mama, cele petrecute în urmă cu 80 de ani, despre rădăcina suferințelor mult mai adâncă. Era pe vremea imperiului austro-ungar o tânără închegată familie de români, din dealurile Sălajului, ambii orfani de mamă. Așa începea povestea, din tinerețe, a bunicilor mei materni: Gavrilă și Floare. Născuți din părinții Buboii (Floare) și Moldovan (Onița), al căror prenume, bătrânețile de 95 de ani ai mamei, nu-i mai recuperează din memoria timpului. Răgazul, de până acuma, nu mi-a permis să fac necesara reconstituire. În caietul amintirilor, mama, încerca să-și amintească vremea prunciei părinților ei. Cu greu am reușit să clarificăm faptul că, bunicul rămas orfan de mamă la 6 ani, a trebuit să se descurce, căci moșul, cum îl numea mama pe străbunicul, după trei ani de văduvie s-a dus din Cerâșa, la Cosniciu, la o femeie rămasă văduvă, cu doi copii, pe nume Cozma, fapt pentru care bunicul neavând avea loc în acea familie a trebuit să-și poarte singur de grijă. Așa că sărac, și fără de sprijin, a ajuns slugă prin Camăr, Zalnoc, pe la case de unguri, oameni mai înstăriți. Așa a deprins limba și a cunoscut obiceiuri, care, mai târziu, i-au fost de folos în viață. N-a apucat să învețe carte, dar a prins drag de animale.



Despre bunica Floare, descendentă din ramura Moldovan (Onița și Floare), mama știa că, a rămas orfană, de mamă, de când avea 13 anișori. La scurtă vreme și străbunicul s-a recăsătorit, bunica ajungând și ea slujnică prin case mai înstărite din jur, fiind ajutată și ocrotită de frații mai mari: Nuțica (Cosniciu), Vasilică (Halmăjd), și Teodor, ultimul stabilit în colonia Rădulești.

În asemenea circumstanțe au ajuns să se întâlnească, pe meleaguri sălăjene, două sluji și să-și unească straița sărăciei cu nădejdea în Dumnezeu și într-o viață mai bună. Când exact și cum și-au unit destinele, n-am reușit să stabilem, dar probabil că a fost după 1905-1906 dacă socotim vârsta celor 10 copii ai lor: Măriuța (1905), Onița (1907), Anuța (1911), Mitru (1913), Petre (1915), Vasile (1917), Ileana (1919), Sabina (1921), Florica (1923), Ana (1925). Mama Ana își amintea, din poveștile copilăriei că, bunicul Găvrila a fost soldat în armata cezaro-crăiască, și de pe front a ajuns acasă, în concediu (permisie) după doi ani când nu s-a știut nimic de el, atunci fiind conceput unchiul Vasile. Date certe sunt cele ale decesului Buboii Gavrilă 1953, Buboii Floare 1957. Și mai știa mama exact că nici unul dintre părinții ei nu erau știutori de carte, dar că bunicul era om cu drag de pădure și de cornute mari, fiind un iscusit crescător de drigane (bivoli) și boi, iar bunica renumita moașă a satului, care n-a avut, din cei moșiți în sat, nici un prunc născut mort. Pe cei doi i-a unit credința și respectul reciproc. M-a uimit descoperirea făcută de mezina familiei: tata, povestea mama, cu lacrimi în ochii bătrâneții, mă cocoța în vârful carului iar el „mergea pe jos, în fața carului cu boi, cu clop în mână și se ruga!, iar mama știa pe dinafară toate rugăciunile”. Se pare că, acele frumoase rugăciuni, au fost transcrise de către una dintre surorile mamei, Florica. Din cercetările de până acum, încă nu am

dat de ele. Biblia cea veche, din care citeau cei mai mari la sărbători, a fost luată de sora cea mare, Măriuța, care știa carte și care citea adesea, a păstrat-o pe grinda casei. Din păcate a fost mistuită de flăcări și nu s-a putut recupera nimic.

Am mai aflat de momentul când, după primul război, în 1928, cu cei zece prunci, cei doi creștini greco-catolici, împreună cu alți 28 de „băștinași”, cum au fost numiți, au fost împroprietăriți, în mod egal, după Legea reformei agrare, din 1921, cu câte 12 jugăre de pământ în vatra satului pe care l-au format: colonia Rădulești. Cine ar privi gurile de hrănit (douăsprezece) ale familiei Buboi Găvrila și cinci ale familiei Moșincat Dumitru, ar constata lesne o mare lacună a legii. Buna înțelegere, hărnicia, cumpătarea i-a unit și le-a sporit averea. La Cerâșa, bunicul moștenise casa părintească în care au fost zămisliti cei zece copii aduși pe lume de eroina mea bunică, și în care a rămas mătușa Măriuța, căsătorită cu a Cucului, dar dorul de familie a pus-o pe drum și pe ea și s-a reunit astfel întreaga familie în colonia Rădulești.

Mai bine de o săptămână, casa și toate acareturile de la Cerâșa, făcută din bârne, au fost demontate și transportate cu boii de bivoli, care făceau o zi „marșul” spre târâmul „făgăduinței”, care se deschidea înaintea lor. Numai că baiurile se înmulțeau. Cele 12 jugăre trebuiau lucrate, pluguri, grape, etc, lipseau. Așa că doar cu sapa era măsurat, în lung și lat, pământul semănat cu mâna, greblat cu crengile de spini, tractate manual de copii și adulți, secerat manual din cosor și coasă, transport la arie. Cititorii își vor imagina, probabil, cât de istovitoare era munca coloniștilor coborâți din dealurile Plopișului, Halmăjdului și colinele din Cerâșa. Admirabil efort pentru a face un sat cu biserică, școală românească pe locul Toagului lui Berkovicz, pentru generația de după război. Legea colonizării din 1930 i-a tratat, însă, ca pe



cetățeni înstăriți, astfel că pământul primit a trebui achitat prin *cote din producție*. Puținul care rămânea ajungea cu greu la toate gurile de hrănit. Perceptori, uneori dintre minoritari, erau foarte zeloși. Și „perina, ori dricarul din leagănul copiilor o luau dacă nu aveau cota stabilită”. Iluzia împrumutării gratuite, fără răscumpărare, a trecut relativ rapid. La muncă trebuia să participe fiecare dintre membrii familiei, fiecare după putință. Cei mici cu păsări și turma de 100 de mioare, care nu scădea ca număr din turma bunicului Găvrila. Cei mai mari cu vitele cornute, iar feciorii la arat, cosit și secerat.

Casa bunicilor din Rădulești era plină totdeauna. La „ceata” propriei ogrăzi se lipeau și neamurile din vecini, a Moldovenilor. Gospodăria, arareori avea mai puțin de 10 capete de bovine, mari și mici, iar curtea era plină de păsări, rațe, găște, curci. Lapte și brânză, unt, untură, legume îndestulau familia. Și totuși, mama își amintea, că era zi de sărbătoare când sarmalele erau făcute cu orez. De bază era fasolea, cartoful, mălaiul. Pâinea frământată în covată, coaptă în cuptorul încins de stăpâna casei, care a transmis tehnica ospitalității cu maiaua rămasă de la un copt la altul. Casa părintească a fost ridicată, prin clacă, de bunicu, a doua din partea stângă, privind spre nord, a satului Rădulești. Era făcută cu pereți din pământ bătut, pe prispa căreia, pe laviță, se odihnea Găvrila, după o săptămână de lucru la pădure, într-o zi răcoroasă de vară. În tinda casei era organizată, ad hoc, șezătoarea fetelor, încinse la brâu cu furca și caierul ce petreceau cu cântec înspre zorii zilei. Apoi pânzele prindeau vergile colorate, în războiul prins în mai multe ițe, după modelul dorit, de misir, tort, bumbac și lână. De paști, era obiceiul, să ieși gătită cu haine noi, făcute și cusute de fiecare.

Traiu casei era asigurat din producția proprie. Lapte nu s-a fost vândut niciodată. Bunica, fiind moașă, știa cine avea nevoie de lapte pentru copii așa că totdeauna „împrumuta”, fără răsplată, pe cei în lipsă. Nici ouă, nici păsări n-a vândut niciodată, ele fiind trebuincioase casei. A dat cui i-a trebuit. Nici turma de 100 de oi nu scădea din bătaură, deși carnea nu era preferată în meniului familiei. Cu hărnicie și multă chibzuință, la vremea măritişului și însurătorii, fiecare din cei zece, au primit porție egală de pământ, câte o vacă și o junincă, să aibă de drum. Până și cel care se îndrăgostise de Sânziana, unchiul Vasile și „fugise de acasă fără învoire” a fost iertat și a primit zestre egală cu ceilalți. Prin truda sa a tot cumpărat pământ astfel că și-a dublat suprafața primită, cumpărând de la vecinii de hotar din satul Girolt. Din păcate, s-a prăpădit după o muncă grea prestată la pădurea din Histrez, unde a făcut o hernie. Netratată i-a fost fatală.

Vatra coloniei Rădulești, deși nouă, ca așezare modernă are urme din epoca bronzului, după cum rezultă din cercetările arheologice întreprinse, din epoca tracică, a dacilor liberi și epoca romană, databile undeva cu 1100 de ani î. Ch. Urmele materiale de bronz și aur, de ceramică ornamentată, trasă pe roată și vopsită denotă o civilizație avansată. Apărarea cu valuri de pământ, întărite cu palisade de bârne și lemn, atestă o locuire continuă. În epoca târzie a migrațiilor, o așezare a fost atestată la Rădulești – *Grădina lui Țurcaș* -, unde au fost descoperite fragmente ceramice modelate la roată, zgrunțuroase, databile în secolele IX–X. O așezare din secolele XI–XIII a fost atestată spre sud de drumul Carei–Căuaș, în direcția Insulei. Asemenea fragmente ceramice au fost descoperite și în zona fermei de oi din Ghenci. Prima atestare documentară a Căuașului datează din anul 1215, conform evidențelor din Registrul de la Oradea. Erau consemnate, în acel an, două procese în care locuitorii Căuașului (în document menționat în forma Cayhas, Kahas, Rahas), sunt acuzați de furt. Învinuiții au fost trimiși la judecata divină, care se manifesta prin prezența sau absența urmelor de arsură de pe mâinile celor siliți să poarte ferul înroșit în foc. Nobililor Kávási, care dau în „zalog o parte a satului” în anul 1466, li se adaugă alte nume, probabil pentru că posesorii inițiali nu reușesc să-și răscumpere zalogul, familia Szántai-Becski care ajunge proprietară stabilă a unei părți din sat, întregită ulterior de moșiile obținute prin cumpărare. În 1543, familia Károlyi este menționată printre proprietarii de *sesii iobăgești* din Căuaș, însă modul în care aceasta a ajuns să dețină moșie în sat rămâne deocamdată necunoscut. În 1588, posesia familiei Károlyi, la Căuaș, este întărită și de principele Transilvaniei, Sigismund Báthori. În timpul atacului tătarilor de la 1682, unul dintre membrii familiei Kávási, numit Iov, este capturat de atacatori și jupuit de viu în fața bisericii reformate. Locuitorii care scapă cu viață părăsesc satul, care devine pustiu până la începutul secolului al XVIII-lea. Dintr-o statistică realizată în anul 1720 reiese că în acea perioadă în sat trăiau un nobil, 20 de iobagi, șapte jeleri și opt armaliști. Familia Vay, dispunea inițial de o mică moșie în zonă, însă în anul 1779 obține prin arendă și partea Căuașului inclusă anterior în domeniul Tășnad. Alături de nobilii Vay, între proprietarii satului Căuaș se numără, la sfârșitul secolului al XVIII-lea, o mulțime de alți moșieri cu posesiuni mai reduse. Conform unei însemnări de pe o veche carte de cult, în anul 1768 biserica era încă ortodoxă. În acea perioadă, comunitatea utiliza un edificiu de cult din lemn. Biserica

ortodoxă actuală, dedicată Nașterii Sf. Fecioare a fost construită între anii 1878–1882. Celelalte sate aparținătoare comunei au o istorie comparată, cu importanță mai mare sau mai redusă în funcție de epocă și de influența nobilului predominant.

Rădulești-ul a făcut inițial parte din satul Căuaș, devenind localitate de sine stătătoare în anul 1954. Biserica ortodoxă (nouă) a fost ridicată în anul 1975 și are hramul Sf. Trei Ierarhi, în locul celei vechi, situată în mejdea casei în care m-am născut, în 1953. Microregiunea Văii Ierului, la izvoarele căruia sunt înșiruite satele, și văile adiacente acesteia, are definită o arhitectură proprie. După mențiunea anterioară, casele, coloniștii Rădulești-ului și le-au făcut după nevoile gospodărești, pentru locuit și anexe gospodărești. Satul este liniar, iar casele au, de regulă, două, trei încăperi, cu târnaț, pe o latură și la fațadă. Talpa casei, acoperiș în două ape și coama, de obicei din scândură, simplă, fără ornamentică, iar coama e spartă de ușa de acces la pod, de regulă în spatele casei, sau de pe târnaț, pe scară de lemn.

Rememorând, gândurile înșiruite ale mamei, mi-am amintit de povestea prescurilor și ajutorul împrumutat. Iată pe scut povestea. De traista cu prescuri se bucura popa din vârful muntelui, când după slujbă făcea bucurie preotesei „*anumărând comoara cu prescurile de la utrenia de duminică*”. Pe drum însă, doi oameni pe care-i văzuse că pusese rămășag, i-au cerut o prescura. După cum arătau nu păreau a fi săraci și nevoiași a cerși o prescură de la părinte. Cum acesta n-avea obiceiul de-a refuza nici o solicitare, s-a aplecat spre traistă și a luat prescura cea mai frumoasă și a dat-o spre bucuria unui și amărăciunea celuilalt. După șapte ani, în al patrulea al marelui război mondial, prin Apuseni era foamete mare. Se vindea imediat orice „măsură de secară”. Prinzând de vestea că în satul vecin se vinde făină, hop și popa. Acolo a întâlnit oameni cunoscuți, chiar o femeie care dusesse la biserică prescură pentru pomenirea bărbatului, care s-a întors din „prinsoarea de război de la ruși, teafăr”, era cea care vindea făina. I-a dat-o preotului pe „un preț de nimica”. Peste câteva săptămâni, femeia, însoțită de bărbat, s-a dus la biserică cu patru perechi de prescuri să i le slujească părintele de „mulțumire că i s-a întors bărbatul”¹. Întrebat de ce a făcut-o, omul și-a „șters o lacrimă cu mâneca sumanului și a adăugat: nici n-am adus destule, părinte. Prescurile astea n-au fost numai de slujbă, au fost un împrumut, cu camătă...”².

Și explicase omul povestea petrecută cu șapte ani în urmă, când părintele îi dăduse, chiar lui, cea mai frumoasă prescură în drumul țării, fără să fi avut nevoie. Apoi, mărturisise și rămășagul pus cu tovarășul lui de drum, că Popa ce venea cu „traista cu prescuri de la Valea-Lată nu le v-a da o prescură”. Rămășagul lor a fost pe o oaie, care între timp s-a sporit. Bucuros că așa a vrut Dumnezeu omul întorcea împrumutul căpătat. După război, Popa s-a mutat la o parohie din zona de șes unde din belșugul de grâu a împărțit cu dărnicie prescuri oricui îi cerea.

Povestea, desigur are și morală, ca orice poveste. La o biserică modestă din Munții Apuseni, oameni cu credință în Dumnezeu, mergeau la biserică unde „grația divină le ocrotește sufletele celor care se reuniau duminicile în bisericuțele de lemn”. Și duceau ca dar prescuri frământate în covată, în tinda casei și rumenite în cuptorul meșteșugit pentru gospodărie. Alături de Moșii apusenilor au fost văzuți, prin iarna și primăvara anului 1918/1919, cătane și ofițeri din subordinea generalului Traian Moșoiu, cu doamne de înaltă distincție, toți funcționari ai statului, alături de oamenii năcăjiți ai Munților ascultând rugăciunea ce le „picura balsamul binefăcător al adevărilor sfinte”, rostite de un demn și iluminat servitor al altarului cum a fost părintele Tudor Popescu. Predica lui, nu prea savantă, mergea însă la sufletul moșilor, pentru că avea tâlc, vorbind de slăbiciuni și virtuți pentru ajungerea la mântuire. El aducea cuvântul „împotriva păcatului”, fapt pentru care credincioșii ascultau pildele sale cu ochii „pironiți în extaz religios”³. Iată de ce trebuie să constatăm că atunci când un preot este la înălțimea menirii sale apostolice, adică atunci când hrănește sufletele, întărindu-le în virtuți, transmițând bunătate moșilor merită toată lauda pentru ajutorul împrumutat.

Și îmi imaginezi, văzând și ascultând pildele spuse de mama, că acele prescuri erau servite deopotrivă pentru slava Celui de Sus și pentru mântuirea proprie. Iar când mama spune, cu smerit regret, că din „pricina lucrului nu s-a rugat destul”, încep a înțelege cât de îngust gândim și cât de mult ne îngrijim numai de hrana trupească, și cu câtă nepăsare neglijăm sufletul. Și mă gândesc, iarăși l-a bunicul Găvrila, pe care n-am apucat să-l cunosc, s-a stins la câteva luni după venirea mea pe lume, iar amintirea bunicii mi-a rămas în memorie, prin colacul primit, peste copârșeu, la trecerea ei la cele veșnice.

¹ Septimiu Popa, *Împrumutul*, în *Cele trei Crișuri*, nr. 1 din 1924, p. 3

² *Ibidem*, p. 4

³ *Ibidem*, p. 10

Concluzia acestui eseu despre originea familiei este valabil, cred, și pentru alte familii de români. Ne cunoaștem puțin rădăcinile. Dacă astăzi ar fi să revăd chipul dulce și gingaș al strămoșilor, firesc ar fi să mă uit în oglindă și să mă întreb, când voi fi mare, voi fi ca ei de darnic? Voi învinge oare toate greutățile războaielor, epidemiilor și nenorocirile peste care ei au avut tăria să pășească și să ne facă caractere tari? Istoria va judeca. Cum se reflectă în zona coloniilor de lângă Carei, rezultă din tablourile alăturate.

Tabloul Moșilor din Mărișel - coloniști la Marna Nouă (Satu Mare)

— 248 —

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele	Vârsta ani	Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
Comuna M a r n a - n o u ă									
1	Rus Ștefan	Roșu Floare	27	Elisabeta	1	Mărișel	Cluj	ort.	1925
2	Ghic Dumitru	—	33	Fără copii	—	Bica-română	Cluj	ort.	1925
3	Ghic Traian	Vădan Lucreția	24	Ioan Maria	2 1	Bica-română	Cluj	ort.	1925
4	Helea Ioan	Mariș Maria	48	Vasile Traian Floare	4 2 1	Mărișel	Cluj	ort.	1925
5	Iancu Vasile	Rus Ana	37	Avram Floare	4 2	Mărișel	Cluj	ort.	1925
6	Crișan Gheorghe	—	26	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
7	Crișan Ioan	Ghic Teodora	36	Lucreția Ana Silvia	11 8 6	Mărișel	Cluj	ort.	1925
8	Roșu Petru	—	45	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
9	Vădan Gheorghe	Roșu Ana	42	Vasile Ioan Veronica Maria	12 8	Bica-română	Cluj	ort.	1925
10	Lăpuște Ioan	Mariș Maria	43	Dumitru	14	Mărișel	Cluj	ort.	1925
11	Lăpuște Vasile	Zirba Veronică	24	Fără copii	—	Bica-română	Cluj	ort.	1925
12	Văd. Mariș Gheorghe n. Purcel Ana	—	46	Nicolae Avram Floare	18 16 10	Mărișel	Cluj	ort.	1925
13	Nemeș Ilie	Purcel Ana	35	Ioan	1	Mărișel	Cluj	ort.	1925
14	Pocșa Ioan	Roșu Maria	55	Petru Ana	6 2	Mărișel	Cluj	ort.	1925

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele		Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
15	Purcel Gavril	Crișan Ana	36	Silvia Lucreția Traian	10 1 6	Mărișel	Cluj	ort.	1925
16	Roșu Gheorghe	—	41	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
17	Roșu Avram	Roșu Victoria	50	Andrei Maria	6 8	Mărișel	Cluj	ort.	1925
18	Văd. Rus Gheorghe n. Roșu Ileana	—	46	Andrei Lucreția Maria	14 10 6	Mărișel	Cluj	ort.	1925
19	Roșu Grigore	Rus Ana	49	Vasile Floare Maria Silvia Mihai	24 20 17 16 14	Mărișel	Cluj	ort.	1925
20	Roșu Ioan	Manș Silvia	35	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
21	Roșu Petru	Bodea Floare	29	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
22	Ghic Nicolae	Ghic Floare	37	Traian Vasile Lucreția	6 4 2	Mărișel	Cluj	ort.	1925
23	Roșu Vasile	—	26	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
24	Rus Gavrilă	Todea Maria	37	Lucreția Ioan	11 10	Mărișel	Cluj	ort.	1925
25	Rus Vasile	Rus Elena	36	Maria Petru Vasile	2 6 12	Mărișel	Cluj	ort.	1925
26	Rus Iosif	Rus Ana	38	Ioan Grigore	6 4	Mărișel	Cluj	ort.	1925
27	Rus Ioan	Roșu Mina	29	Avram	6	Mărișel	Cluj	ort.	1925
28	Rus Ioan Iuchi	Morar Ana	30	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele		Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
29	Rus Ioan popii	Rus Maria	41	Avram Vasile Lucreția	14 12 6	Mărișel	Cluj	ort.	1925
30	Rus Costin	Hotea Paladie	31	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
31	Văd. Rus Ilie n.	—	41	Ana	15	Mărișel	Cluj	ort.	1925
	Rus Maria	Andrei Maria Veronica		13 20 11					
32	Văd. Rus Mihai n. Rus Maria	—	32	Floare	11	Mărișel	Cluj	ort.	1925
33	Văd. Rus Pavel n. Roșu Ana	—	40	Vasile Ioan Floare	14 12 5	Mărișel	Cluj	ort.	1925
34	Rus Gavrilă	Rus Oniță	25	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
35	Văd. Vădan Vasile n. Roșu Maria	—	35	Floare Silvia	12 10	Mărișel	Cluj	ort.	1925
36	Vădan Nicolae	Rus Ana	28	Traian	2	Lăpuștești	Cluj	ort.	1925
37	Vădan Petre	Roșu Maria	32	Fără copii	—	Bica- română	Cluj	ort.	1925
38	Roșu Petru	—	19	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1925
39	Purcel Ioan	Mariș Ana	37	Nicolae	12	Mărișel	Cluj	ort.	1925
				Ioan Vasile Teodor Avram	10 9 4 2				
40	Roșu Nicolae	—	24	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1930
41	Lăpuște Gavril	Pleșa Maria	62	Ioan Avram	16 13	Bica- română	Cluj	ort.	1929
42	Borla Iosif	—	25	Fără copii	—	Mărișel	Cluj	ort.	1932

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele		Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării							
				copiilor						de unde a venit						
Comuna H o r e a																
1	Bâlc Teodor	Bâlc Elena	45	Fără copii		—	Mărișelu	Cluj	ort.	1924						
2	Bogdan Ioan!	Bâlc Elena	60	Vasile	30	Mărișelu	Cluj	ort.	1924							
				Maria Avram	22 17											
3	Bota Nicolae	Costea Zanfira	39	Solomon Gheorghe	11 10	Albac	Turda	ort.	1924							
4	Buși Ioan	Paven Zanfira	46	Floarea	21	Albac	Turda	ort.	1924							
5	Catrina Vasile	Pop Maria	40	Aurelian	15	Cordești	Gorj	ort.	1924							
6	Ciumă Gavril a lui Simeon	Toader Rusandra	78	Maria	23	Albac	Turda	ort.	1924							
7	Văd. lui Costea Ioan n. Pașca Maria	—	51	Dumitru	29	Albac	Turda	ort.	1924							
				Roman	27											
				Dumitru	22											
				Ispăș	17											
				Gafția	15											
				Aurel	12											
				Nicolae	10											
8	Costea Ilie a lui Șuluț	Paven Maria	44	Fără copii		Albac	Turda	ort.	1924							
				Costea Craciun	Todea Ana					66	Gaftea	34	Albac	Turda	ort.	1924
											Gheorghe	29				
											Gherasim	22				
10				Ioan	20											
				Petru	18											
				Ana	16											
				Sabina	12											

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele		Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
11	Culda Teodor	Rădac Sava	49	Sofia	11	Arada	Turda	ort.	1924
				Gheorghe	10				
				Ioan	9				
12	Dobra Gheorghe	Pașca Ana	75	Fără copii		Scărișoara	Turda	ort.	1924
13	Dobra Ioan	Mateș Maria	36	Ana		Scărișoara	Turda	ort.	1924
14	Giurgiu Găvrilă	Mateș Maria	47	Samson	24	Arada	Turda	ort.	1924
				Ilie	22				
				Floarea	10				
15	Giurgiu Teodor	Pașca Ana	59	Alexandru		Arada	Turda	ort.	1924
16	Han Dumitru	Rafila Lazar	57	Lazar Petru	27	Arada	Turda	ort.	1924
				Rafila	21				
17	Han Petru	—	35	Fără copii		Arada	Turda	ort.	1924
18	Ilea Ana	—	87	Fără copii		Arada	Turda	ort.	1924
19	Ilea Andrei	—	54	Petru		Arada	Turda	ort.	1924
20	Ilea Gheorghe	Tămaș Ana	46	Gheorghe		Arada	Turda	ort.	1924
21	Ilea Gheorghe	Jurca Maria	57	Floarea	30	Arada	Turda	ort.	1924
				Floarea	28				
				Ana	26				
				Rusalim	19				
				Gheorghe	25				
22	Ilea Grigoriu	Ilea Ana	52	Petru	17	Arada	Turda	ort.	1924
				Maria	13				
				Onița	12				
23	Lopăștea Gheorghe	Abrudan Maria	70	Bărar Petru	22	Scărișoara	Turda	ort.	1924
				cop. 1. soții	—				
24	Mateș Damitru	Mateș Zanfira	36	Fără copii		Scărișoara	Turda	ort.	1924
25	Văd. lui Mateș Gheorghe n. Pașca Zanfira	—	48	Ioan	28	Scărișoara	Turda	ort.	1924
				Maria	26				
				Gheorghe	23				

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele	Vârsta ani	Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
26	Mateș Gheorghe	Oneț Rafila	70	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
27	Mateș Gheorghe	Trif Rafila	57	Visarion Victor	26 10	Albac	Turda	ort.	1924
28	Mateș Gheorghe	Purcel Catarina	30	Viorica	10	Albac	Turda	ort.	1924
29	Mateș Gheorghe	Bătea Paraschiva	55	Dumitru Ana Maria Gheorghe	26 19 17 10	Albac	Turda	ort.	1924
30	Mateș Ioan	Mateș Zanfira	37	Gheorghe Maria Mihai	17 15 11	Albac	Turda	ort.	1924
31	Mateș Ioan (Geoagi)	Giurgiu Saftea	38	Rafila Maria Traian	14 12 10	Albac	Turda	ort.	1924
32	Mateș Ioan	Giurgiu Maria	38	Victoria Sabin	13 10	Albac	Turda	ort.	1924
33	Mateș Ioan a Șimi	Mateș Zanfira	65	Rafila Sava Nicolae Ioan	27 25 21 18	Albac	Turda	ort.	1924
34	Mateș Ioan a lui Gheorghe	Mateș Rafila	56	Traian Petru Gaftia Sabina Ana Gheorghe	28 26 24 20 18 16	Albac	Turda	ort.	1924
35	Mateș Ioan	Mateș Ana	69	Mina	22	Albac	Turda	ort.	1924
36	Mateș Ioan Tenea	Mateș Sabina	39	Nicolae Maria Gheorghe	18 15 13	Albac	Turda	ort.	1924
37	Mateș Iosif	Mateș Rafila	42	Ispas Ilie Ioan	10 14 11	Albac	Turda	ort.	1924
38	Mateș Nicolae	Dobra Paraschiva	34	Elisabeta	10	Arada	Turda	ort.	1924

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele	Vârsta ani	Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
39	Mateș Nicolae	Nicula Sava	40	Lucreția	10	Albac	Turda	ort.	1924
40	Mateș Nicolae	Bătea Paraschiva	54	Gheorghe	24	Albac	Turda	ort.	1924
				Valeria	18				
41	Mateș Sinteon	Giurgiu Maria	39	Lucreția	11	Arada	Turda	ort.	1924
				Floarea	12				
42	Mateș Teodor	Neș Gafta	75	Fără copii	—	Arada	Turda	ort.	1924
43	Nicula Ioan	Rădac Paraschiva	57	Fără copii	—	Arada	Turda	ort.	1924
44	Oneț Dumitru	—	33	Fără copii	—	Arada	Turda	ort.	1924
45	Oneț Dumitru a Petri	Dobra Maria	48	Sofia	24	Arada	Turda	ort.	1924
				Zanfira	21				
				Ana	18				
				Petru	15				
				Floare	11				
46	Văd. Oneț Gheorghe	—	71	Dumitru	30	Arada	Turda	ort.	1924
				Ioan	27				
				Maria	22				
47	Oneț Ioan	—	36	Gafta	19	Albac	Turda	ort.	1924
				Fără copii	—				
48	Oneț Nicolae lui Costan	Neagu Zanfira	74	Gheorghe	30	Albac	Turda	ort.	1924
				Valeria	27				
49	Oneț Pascu	—	—	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
50	Oneț Petru	Nicula Sabina	50	Nicolae	18	Albac	Turda	ort.	1924
				Ioan	16				
				Maria	10				
51	Văd. Oneț Petru n. Mateș Maria	—	69	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
52	Pașca Ioan	Costea Rafila	49	Fără copii	—	Mărișelu	Cluj	ort.	1924

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele		Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
53	Văd. Pașca Sânteon n. Oneț Rafila	—	54	Ioan	27	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Gheorghe	24				
				Nicodim	21				
54	Pătrușel Nicolae	Neag Zanfira	49	Rafila	24	Scărișoara	Turda	ort.	1924
				Ioan	11				
				Dumitru	9				
55	Paven Gheorghe	Giurgiu Zanfira	71	Sinion	31	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
56	Paven Nicolae	Mateș Zanfira	40	Ispas	17	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Horea	14				
				Valeria	11				
				David	9				
57	Văd. Paven Petru n. Mateș Maria	—	69	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
58	Paven Petru	Han Zanfira	39	Ana Floarea	13 10	Albac	Turda	ort.	1924
59	Paven Teodor	Purcel Sofia	69	Sava	32	Albac	Turda	ort.	1924
60	Pop Gheorghe	Iacobovici Irina	35	Elisabeta Ana	12 10	Albac	Turda	ort.	1924
61	Popa Ioșif	Cluma Valeria	33	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
62	Rădac Pașcu	Trif Zanfira	65	Nicolae	27	Albac	Turda	ort.	1924
				Sofia	25				
				Maria	22				
				Petru	19				
63	Secan Gheorghe	Ilea Floare	55	Onița	26	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Mihai	19				
64	Secan Mihai	Gașpar Ana	49	Floarea	28	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Vasile	27				
				Ioan	24				
				Teodor	23				
				Gheorghe	22				
				Petru	21				
				Onița	19				
				Mihai	18				
				Grigoriu	14				
				Floarea	12				

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele	Vârsta ani	Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
65	Secan Teodor	Secan Floare	58	Teodor	28	Bucea	Cluj	ort.	1924
				Maria	26				
				Petru	17				
				Livia	15				
				Aurel	9				
				Vasile	31				
				Floarea	19				
66	Todea Gheorghe	Oneț Rafila	42	Cornel	17	Albac	Turda	ort.	1924
				Maria	15				
				Traian	14				
				Viorica	12				
				Gheorghe	11				
				Ispas	9				
67	Todor Ioan	Mateș Ana	31	Fără copii	--	Albac	Turda	ort.	1924
68	Toma Mihai	Giurca Ioan	57	Ilie	26	Albac	Turda	ort.	1924
69	Trif Dumitru	Paven Maria	58	Dumitru	28	Albac	Turda	ort.	1924
				Elisabela	18				
				Ana	15				
				Maria	11				
70	Trif Gheorghe	Mateș Rafila	66	Sabina	27	Albac	Turda	ort.	1924
				Paraschiva	23				
				Teodor	20				
				Ana	17				
				Sofia	14				
71	Trif Petru	—	33	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
72	Trif Iosif	Rădac Rafila	37	Ilie	11	Albac	Turda	ort.	1924
				Valeria	10				
73	Trif Nicolae	Mateș Rafila	35	Iosif	9	Tecuci	Tecuci	ort.	1924
74	Tudor Mihai	Silvășan Terezia	40	Ioan	12	Tulcea	Lucavița	ort.	1924
				Mircea	11				
75	Paven Pașcu	Mateș Sântioana	41	Sava	19	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Ana	16				
				Nicolae	13				
				Sabina	21				

No. curent	Numele și pronumele capului de familie	Numele și pronumele soției	Vârsta capului de familie ani	Numele	Vârsta ani	Comuna	Jud.	Religia	Anul așezării
				copiilor					
76	Mateș Gheorghe	Pașca Floare	73	Nicolae	25	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
77	Ile Petru	Marincaș Maria	56	Petru	29	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
				Floarea Vasile	17 26				
78	Purcel Ioan	Secan Floare	34	Fără copii	—	Mărișelu	Cluj	ort.	1924
79	Bara Ioan	Bunb Gaftie	34	Aurelia	11	Scărișoara	Turda	ort.	1924
				Ioan Nicolae Petru Iosif Ștefan Roman Viorica	26 24 22 18 14 12 10				
80	Corcheș Nicolae	Todea Ioana	50	Ispas Nicolae Ana Iosif Solomon	25 24 18 15 12	Albac	Turda	ort.	1924
				Petru Roman Ilie	11 10				
81	Todea Roman	Coste Sântioana	40	Petru Roman Ilie	11 10	Albac	Turda	ort.	1924
82	Joldeș Alexandru	Oneț Gaftie	31	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
				Purcel Dumitru	—				
83	Negru Găvrilă	Concubin	50	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
				Ilea Petru	30				
84	Ile Flore	—	29	Fără copii	—	Albac	Turda	ort.	1924
85	Guța Vasile	—	60	Fără copii	—	Basarabia	Basarabia	ort.	1924

II.

Drama României

Există suficientă informație care probează ideea, rezultată din înlănțuirea evenimentelor, că refuzul Dictatului de la Viena ar fi dus la un război care ar fi distrus România, prin intervenția directă a U.R.S.S., Ungariei și Bulgariei, susținute de Germania și Italia, purtate, uneori, cu scop propagandistic de descurajare. Istoria lumii atestă că numai războaiele nepurtate au scenarii perfecte. Toate disputele de interese s-ar fi făcut pe teritoriul României sacrificate. Deși imediat după venirea la guvernare a lui Hitler, acesta se pronunța pentru ca statele să-și promoveze după cum doresc politica de alianțe, doi ani mai târziu, la 4 decembrie 1936, cerea României să „nu intre în nici o combinație împotriva Germaniei”, oferind chiar „amiciția pe care dacă o refuzați, ne vom căuta prieteni în altă parte și să nu vă mirați dacă vom întări legăturile noastre cu Bulgaria și Ungaria”⁴. Când România a luat noi angajamente față de Franța, Polonia și Cehoslovacia, în 1937, Hitler cerea imperativ ca România să rămână neutră într-un viitor, în schimbul garanției ca vecinii să nu se „atingă de pământul românesc”⁵. În timp ce România trata cu indiferență aceste sugestii germane, ungurii și bulgarii continuau politica abilă de cultivare a intereselor lor teritoriale, pe lângă Marile Puteri. Momentul decisiv s-a consumat, în 19 aprilie 1939, când Hitler i-a declarat lui Gafencu (ambasadorul român în Germania) că nu va sprijini nici o revendicare îndreptată împotriva României, atâta vreme cât vor avea prietenia românească. Trecerea tezaurului polonez prin teritoriul românesc, scrisoarea personală a lui Göring către rege, rămasă fără răspuns, au constituit dovezi de afront, care vor cântări greu și la acceptarea ultimatumului sovietic și al dictatului de la Viena.

Carol al II-lea l-a avertizat pe Hitler despre starea de spirit din popor, care prefera să ducă un război, în care nici măcar nu-l interesează șansele ce le are, decât să cedeze teritorial. Principiul etnic și schimbul de populație era soluția și baza ofertei pentru tratativele dintre România și Ungaria de la Turnu-Severin și cu Bulgaria de la Craiova. Neacceptarea de către România a acestui principiu a fost mobilul eșecului tratativelor directe și recursul de la Viena. Promisiunile făcute de către puterile Axei, de negociere liberă între părți, s-au transformat într-un „arbitraj”, în timpul căruia părțile nu și-au putut expune punctul de vedere. România era amenințată cu intervenția și distrugerea prin acțiuni convergente. În baza hotărârilor luate, în două Consilii de Coroană, ministrul de externe Manoilescu, a semnat arbitrajul, după care a leșinat. În atmosfera astfel creată, Valer Pop, al doilea delegat al României, nici nu a mai semnat documentul. Dar acest aspect juridic nu a mai avut nici un fel de importanță, căci totul era subordonat prevederilor textului prin care se fixa frontiera dintre România și Ungaria, conform hărții trasate de cancelarul german⁶. Teritoriul cedat urma să fie evacuat de trupele românești în termen de 14 zile și „remis Ungariei în stare corespunzătoare”⁷. Pentru reglementarea oricăror greutăți sau dubii *părțile urmau a se înțelege direct*.

În baza acestui text s-a creat **Comisia mixtă româno - maghiară**⁸. La Oradea, pe 1 septembrie 1940, la ora 16, s-a întrunit acea comisie, în localul Brigăzii 1 Fortificații. Delegația română a fost condusă de generalul Corneliu I. Dragalina, iar în fruntea delegației maghiare, sosită prin vama Borș, se afla generalul Istvan Naday. Textul convenit de *Comisia mixtă* prevedea înaintarea trupelor maghiare cu începere din 5 septembrie, cu excepția „părții din frontieră dintre Salonta și Otomani inclusiv, unde depășirea frontierei urma a se face la 6 septembrie 1940. Orașul Cluj va fi atins de către trupele ungare la 11 septembrie 1940, la amiază, ora ungară 12 (13 ora română). Ocuparea întregului teritoriu trebuie terminată la 13 septembrie ora 18”⁹.

La 30 august 1940, în urma Dictatului de la Viena, România a fost obligată să cedeze Ungariei, fără luptă, partea de nord-vest a Transilvaniei. Linia fortificată a căzut integral în partea cedată Ungariei,

⁴ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena. Memorii iulie-august 1940*, Editura Enciclopedică, București, 1991, p. 31

⁵ *Ibidem*

⁶ A.M.R., *fond 5418*, dos. 1853, p. 153

⁷ Mihail Manoilescu, *Dictatul de la Viena...*, p. 295

⁸ A.M.R., *fond Ministerul de Război, Cabinetul Ministrului, (în continuare: MR.) dos. 734*, p. 159. Din compunerea delegației române mai făceau parte colonelul Cassian, maiorul de stat-major Tilichi și locotenentul Pană, cazați la Oradea până pe 5 septembrie și apoi la Cluj până în 11 septembrie 1940. Partea ungară era reprezentată de coloneii de stat-major Ujszaszy, Czlenner, maior Rakolcai, Keney, căpitan Szentpetery și Kakolcai. Până la 7 septembrie ungurii au stat la Debrețin apoi până pe 11 la Arad și din 12 la Cluj.

⁹ Idem, *fond 5418*, dos. 1853, p. 68

astfel că armata română a primit un termen-limită pentru a se retrage și pentru a ridica echipamentul și armamentul din fortificații. O bună parte din cele 264 cazemate nu erau complet echipate, la unele nu fuseseră încă instalate cupolele blindate, unele nu erau înarmate, în fața unora nu se minase complet terenul, din lipsa minelor, întrebuițate pe alte sectoare și fronturi. În timpul scurt, avut la dispoziție, armata română a evacuat din fortificații cât echipament și armament a putut, sub supravegherea unei comisii militare mixte româno-ungare. O parte din echipament, ca de exemplu firele telefonice îngropate, nu au putut fi recuperate din cauza lipsei de timp, astfel că au rămas pe loc, fiind ulterior folosite de armata maghiară.

După încheierea retragerii armatei române, armata maghiară a început recuperarea din cazemate a întregului material care se mai putea folosi. Au fost scoase din cazemate ușile blindate, ambrazurile și alte materiale feroase, inclusiv straturile superioare de fier-beton, pentru care armata maghiară a decapat straturile exterioare de beton. Cantitățile de metal recuperate astfel de armata maghiară, au fost uriașe, transportate timp de șase luni la mai multe depozite militare. După încheierea operațiunilor de recuperare a materialelor re folosibile, toate cazematele au fost aruncate în aer, pentru a nu mai putea fi folosite, ruine ale acestora mai sunt vizibile. Cu tot efortul uriaș și cheltuielile enorme pentru ridicarea liniei fortificate, aceasta nu și-a îndeplinit rolul, netrăgându-se nici un foc pentru apărare, din cauza deciziei politice care a hotărât cedarea Transilvaniei fără luptă, în urma Diktatului de la Viena, luată de Regele Carol al II-lea.

Prin sentința de arbitraj, care a fost pronunțată, o chestiune importantă și grea de politica europeană a fost definitiv reglementată. În numele guvernului Reichului, - declara ministrul german de externe - țin să exprim „satisfacția deosebită pe care o simt în această privință. Guvernele român și ungar au adresat un apel guvernelor celor două puteri ale axei. Ele au manifestat astfel voința lor de a rezolva în mod pașnic o problemă dezbătută de multă vreme. În acest mod, ele au ținut de asemenea seama de răspunderea lor față de propriile lor interese și față de menținerea păcii în sud-estul Europei. Sunt convins că o bază solidă a fost creată astfel pentru **relațiuni durabile și amicale dintre România și Ungaria**”. Apoi știm ce atrocități au urmat, numai amicală nu a fost atitudinea ungarilor la Ip, Trăznea, Moisei, Sărmaș, Huedin, Silivași de Câmpie, etc.

La rândul său contele Ciano a declarat: „În clipa semnării protocolului care consacră acceptarea de către guvernele român și ungar a deciziei arbitrale prin care Germania și Italia au fixat noile frontiere dintre România și Ungaria, doresc să exprim în numele guvernului meu cea mai vie și sinceră satisfacție pentru soluția echitabilă și pacifică a contra cererii care amenința atât de serios relațiile dintre cele două țări și liniștea dunăreană”. Cu siguranță satisfacțiile au căpătat alte conotații atunci în d comisia „Rogerii” a fost sesizată despre atrocitățile și abuzurile comise de unguri pe timpul ocupației.

Concepția de ansamblu a evacuărilor a cuprins două faze. În prima fază, efortul inițial a fost îndreptat la nord și vest, în regiunile Baia Mare și Oradea, iar ulterior la Cluj. Cea de-a doua fază a vizat dirijarea diferitelor materiale, a autorităților de stat și a populație civile, inițial în localități de primă destinație, în imediata apropiere a frontierei noi și, ulterior, la destinațiile definitive. Evacuarea s-a făcut concomitent prin mijloace C.F.R. și auto în trei urgențe, și anume: urgența I-a unitățile armatei, depozitele, fabricile și materialele de interesul armatei, construcții și fortificații; în urgența a II-a au fost incluse autoritățile de stat, instituții culturale¹⁰, familiile cadrelor militare, funcționarii de stat și populația civilă; în urgența a III-a personalul strict al prefecturilor, Legiunile de Jandarmi, Poșta și personalul C.F.R. Operațiunea de evacuare a reușit pe deplin, comparativ cu cea din iunie 1940 din Basarabia. După cum vom constata, partea maghiară din comisia mixtă nu era dispusă să accepte nici un fel de decalare de termene, invocând mereu prevederile art. 2 al dictatului de la Viena și lipsa competenței delegației.

Efortul general de evacuare a fost în permanență urmărit și reglementat de Comisia mixtă româno-maghiară. La cunoștința părții române ajungeau greutățile, abuzurile și neînțelegerile din teritoriul tocmai cedat. Limita noii frontiere constituia linia de demarcație pentru cele două părți. „Nici o trupă nu se putea instala pe poziție într-o zonă pe o adâncime de 5 Km, de ambele părți”¹¹. Unitățile de grăniceri, preciza acordul părților, consemnat în procesul-verbal nr. 2 al Comisiei Mixte, puteau patrula la o distanță de un km de linia de demarcație și numai acolo unde era necesar se puteau apropia.

¹⁰ *Ibidem*, p. 146. La punctul 18 sunt menționate evacuarea bibliotecilor și instituțiile culturale de mare valoare națională. Între acestea „materialul românesc etnografic de la Muzeul Arheologic Oradea, Muzeul Palatului Culturii din Sighet, colecția etnografică și istorică, tablouri românești, de la Palatul Culturii Târgu Mureș, arhiva și biblioteca lui Moisiș de la Bistrița, a lui Vaida Voievod de la Dej, biblioteca de la Bădăcini a lui Iuliu Maniu”

¹¹ Florica Dobre, Vasilica Manea, Lenuța Nicolescu, *op.cit.*, p. 178

În teritoriul cedat, incidentele sporeau de ambele părți. La Parhida, locotenentul Pârâu, comandant de pichet, a fost capturat de incursiunea peste frontieră a ungarilor, din 1 septembrie 1940. El a fost solicitat la schimb cu aviatorii unguri capturați în incursiunile făcute anterior în teritoriul românesc. Târziu, pe 11 septembrie 1940, se spunea despre locotenentul Pârâu că s-a „predat ungarilor, care l-au primit cu prietenie, căci dorea să se căsătorească cu o ungueroaică și să rămână în Ungaria. Arătându-i-se bunăvoință, i s-a lăsat și revolverul, dar el s-a răzgândit și apoi s-a sinucis”. La Diosig, comandantul pichetului de grăniceri, locotenentul Lazea Dumitru a fost omorât, iar doi soldați grav răniți în evenimentele provocate de patrulele maghiare. Locotenentul a murit în spitalul din Debrețin și a fost înmormântat cu onoruri militare. La solicitarea părții române a fost exhumat și repatriat (mormânt la Diosig).

Întâlnirile Comisiei mixte, din zilele care au urmat datei de 5 septembrie 1940, când a început înaintarea și ocuparea teritoriului de către trupele maghiare, au consemnat tragedia fără de margini îndurată de populația românească din Ardealul cedat. Militarii au dovedit în general că știu să respecte ordinele. Dar orgoliile tânărului levente, cultivat și animat de război, *fără îndurare*, exprimate, de Dücso Csaba, cu un an înaintea evenimentelor pe care le consemnăm, din nefericire și-au produs efectul la Ip, Trăznea, Moisei¹² s.a.

Dat fiind faptul că timpul suplimentar solicitat pentru strângerea materialelor din zona fortificațiilor era prea mare, iar partea ungară s-a pronunțat numai pentru inventarierea acestora, s-a solicitat doar contravaloarea lor, minus manopera antreprizelor ungurești pentru dezafectare. Comisia mixtă, prezidată în partea română de generalul Dragalina, a stabilit ca de o parte și de alta a fâșiei de demarcație, până la 5 km, populația să circule liber, cu scopul de strângere a recoltelor. Pentru distanțe mai mari se institua regula micului trafic. De buna funcționare a traiului se îngrijea partea română, atunci când a solicitat neîntreruperea alimentării cu energie a orașelor Cluj și Turda, ale căror uzine se găseau pe teritoriul celeilalte părți.

Dramele coloniștilor români

Cu acest prilej, mă întorc la povestea de familie, la unchiul Vasile Buboș, fratele mamei, cel conceput în permisia acordată de împăratul Francisc Iosif în 1916, bunicului Găvrilă. Și iată-l sergent, în armata română, în 1940, comandant de cazemată la nr. 65 Cogălnic (lângă Otomani, județul Bihor), conform ordinei de bătaie al plutonului său¹³. El ne-a relatat cum trăgeau cu cartușe trasoare noaptea și vedeam că „totul era bătut cu foc. Noi eram pregătiți. Nu ne-ar fi scos din cazemate nimeni”¹⁴, apreciere care susține tăria liniei fortificate „Carol II” și spiritul de luptă avântat al apărătorilor acestor fortificații. Cât era el de mândru de grandioasa fortăreață al cărei comandant a fost. Apoi, povestea sergentul Buboș: „trei zile și trei nopți, continuu am transportat armamentul și muniția la gara din Săcuieni. La ultimul transport am auzit șuierând deasupra noastră gloanțele trase de unguri”. Câtă dezamăgire pentru unul care avea pregătirea și hotărârea de a lupta. Și la bătrânețe avea regretul că regele i-a abandonat. Odată ajunși la Ceica (Bihor), pe teritoriul românesc, comandantul Regimentului 2 Fortificații, colonelul Visarion le-a adus la cunoștință dispoziția ca aceia dintre ardeleni care „au căzut la unguri” se pot întoarce la casele lor. Așa s-a despărțit sergentul de camarazii săi. Dezamăgirea lui a fost însă și mai mare când a trebuit să predea și echipamentul, astfel că rămas în izmene, a ținut drumul prin porumbul de pe „doalma Ierului” și s-a întors acasă, unde soția și un copil îl așteptau. Dar bucuria revederii n-a ținut mult.

Aceleași zile dramatice le-a descris și academicianul Gabriel Țepelea, care avea să mărturisească drama sa de plutonier TR, din Regimentul 1 Fortificații, din momentul evacuării teritoriului cedat: „Eram, în același timp, trist și revoltat. Trist, fiindcă la douăzeci și patru de ani îmi dădeam perfect seama de consecințe, de ruptura cu pământul natal, cu o perioadă din viața mea și a țării, revoltat că eu alături de alții crezusem în zidul de beton al cazematelor, în ideea de luptă, de demnitate, că mă făcusem purtătorul unei asemenea idei călcate în picioare. Dintr-o dată, parcă, ierarhia militară s-a topit. Nu mai eram decât niște români necăjiți, străjuți de semne de întrebare în acel sat unguresc de la marginea Orăzii (Săldăbagiu – n.n. C.M.). O santinelă rămasă de pază în curte sau la un tren regimentar îndrepta noaptea

¹² Pentru această temă vezi Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, *Moisei*, Editura Revista Vatra, Târgu Mureș, 1982. *Teroarea horthysto-fascistă în Nord-Vestul României, septembrie 1940 - octombrie 1944*, Editura Politică, București, 1985.

¹³ Apud Constantin Moșincat, *Politica de apărare a vestului României (1930-1940)*, Editura Tipo MC, Oradea, 2007, p. 313

¹⁴ Constantin Moșincat, *Sfânta datorie...*, p. 162

arma spre cer, trăgând în ciudă spre orânduirea de sus, în cea de jos, în numele anilor de concentrare, de pustiire a ogrăzilor și livezilor de acasă, soldate cu o capitulare atât de rușinoasă”¹⁵.

La câteva zile de la aflarea tristei vești a cedării Ardealului, trupele române - respectând hotărârile Consiliului de Coroană - părăseau Oradea, retrăgându-se, cu regrete, lacrimi și neputință, spre noua capitală a județului Bihor, Beiuș. Și, totuși, ostașii au mai găsit puterea morală de a da „onorul ultima oară la statuia Regelui Ferdinand Întregitorul*. Pașii izbiți de caldarâm sunt mai aprigi ca la o victorie, transmit gleei mesajul hotărât „vom reveni”, “n-am fost înfrânți” [...] coloanele se scurg, trec prin satele românești spre Ceica lăsând în urma lor, la porți, ochi înlăcrimați spre cer și întrebarea: pe noi cui ne lăsați?”¹⁶. Cui i-au lăsat, știm din mărturiile intelectualilor și funcționarilor români imbarcați și expulzați de autoritățile ungare. Cum i-a tratat ocupantul horthyst, pe cei rămași, stau mărturie documentele, care relatează despre intrarea trupelor în teritoriul cedat, mai cu seamă despre tragedia românilor din Ip, Trăznea, Huedin...

18

Câtă investiție și câtă speranță s-a risipit. Prin contribuția în muncă a locuitorilor din Bihor și Sălaj, cheltuielile fondului de înzestrare a fortificațiilor au fost puțin reduse. Adăugându-li-se, însă, alte cheltuieli ocazionate de echiparea cu armament și muniții, totalul investițiilor au fost cu mult peste estimările inițiale. Referitor la această contribuție, datele centralizate la nivelul județului Sălaj, pentru exercițiul financiar 1937-1940, au fost evaluate la peste 2,6 milioane lei, demonstrează spiritul și atașamentul localnicilor față de această idee națională de apărare. Subscripții importante s-au făcut de către locuitorii din plasele Carei (247.848 lei), Jibou (182.362 lei), Tășnad (310.000 lei), și orașul Carei (375.000 lei) ș.a.¹⁷. Natura donațiilor a fost diversă. Între acestea donarea unor obiecte personale cu valoare sentimentală a creat o impresie aparte. Așa a fost cazul veteranului Gh. Paulman din Arad, care a donat „verigheta sa de logodnă”¹⁸. Cotidianul *România*, din 17 februarie 1940, titra: *Impresionantul gest al unor lucrători din Capitală*, și apoi relata despre fapta, care ieșea din banalitatea cotidiană, făcută de un mănunchi de oameni modești, al căror gest servea de exemplu și îndemn pentru țara întreagă. Lucrătorii atelierelor garajului *Mihăilescu* au hotărât, la masa comună de Crăciun (1939), să doneze „comoara lor prețioasă: verighetele lor și ale soțiilor lor”¹⁹. Pilda lor a fost imediat urmată și de alți membri din familiile lor, care au donat podoabele, dragi lor - inele și lăntșoare de aur. Cu acest prețios tezaur, delegația desemnată de ei s-a prezentat la ministrul înzestrării pentru a preda valoroasa contribuție. În schimbul verighetelor de aur ei au dorit să poarte *verighete de oțel* cu efigia regelui Carol II, după modelul pe care l-au lucrat și l-au prezentat ministrului înzestrării Victor Slăvescu. Gesturile lor arătau însușirile superioare ale oamenilor de rând, exprimau atitudinea față de suprema datorie pe care o aveau în chestiunea siguranței și integrității hotarelor, înțelegerea și sensurile pe care le-au dat românii politiciii duse de stat, incluse în ceea ce am numit noi conștiință națională de apărare.

Revenind la durerea și lacrimile de acum 80 de ani.

Mama își amintea lacrimile vărsate, în ziua când, jandarmii ungurii au intrat în Rădulești, sat situat la 1,5 km de drumul Carei-Tășnad, și i-au scos forțat să întâmpine armata lui Horthy. Nu puteam să ne bucurăm. Aveam 15 ani pe atunci și ne sfătuia mama să ne păzim. Mergeam la școală, numai că din Pir (de lângă Carei), ne-a venit o învățătoare nouă care „încea să ne învețe ungurește. Dar cum nimeni nu știa, ne-a învățat ceva cântând”. Și prinde mama a cânta ceva ungurește, cuvinte memorate pe care nici atunci și nici astăzi nu știa ce înseamnă, dar cântecul nu l-a uitat.

Unchiul Văsălica Buboii, sergentul de la cazemate, a crezut că a scăpat de cătănie. La nici un an l-au recrutat în trupele lui Horthy, ca pe alți feciori români din sat. Calvarul pentru ei a fost și mai mare: ordinele se „zbierau ungurește”, căci nu erau pricepute, la început. Iar gradul lui de *sergent* rămăsese doar

¹⁵ Gabriel Țepelea, *Călătorii interioare*, Editura Fundația Culturală Română, București, 1998, p. 26

* Statuia ecvestră a regelui Ferdinand I s-a înălțat la Oradea, în Piața Unirii, în anul 1924. La ceremonialul de dezvelire au participat Regina Maria, generalul Traian Moșoiu, cel care s-a ocupat de festivitățile militare. Un bust al regelui a mai fost înălțat pe soclul din curtea localului Școlii de subofițeri de infanterie. Aceste simboluri românești au fost dărâmate de autoritățile horthyste între 1940-1944, iar urma lor a dispărut definitiv. Peste ani, la 19 august 1994, pe vechiul amplasament s-a ridicat statuia ecvestră a voievodului Mihai Viteazul, demolată de un primar iresponsabil, Ilie Bolojan, din ambiții politicianiste, impardonabile, nejustificabile!

¹⁶ Idem, *Lupta refugiaților din Transilvania de nord împotriva Dictatului de la Viena*, în *Aletheia*, 1937, nr. 8, p. 41

¹⁷ Vasile T. Ciubăncan, *Date noi privind contribuția populației sălăjene la apărarea frontierei de vest a României în perioada interbelică (II)*, în *Acta Musei Porolissensis V*, 1981, p. 603

¹⁸ A.M.R., fond 5473, dos. 53, p. 275-291. Vezi și *România*, din 7 februarie 1940

¹⁹ *Ibidem*, p. 308-314

o amintire. A fost soldat într-o unitate de geniu, destinată a face tranșee în spatele frontului. Așa a dus-o până în 1945, iarna, când a căzut prizonier, la ruși, de unde a avut norocul să scape prin 1947. Mă aflu în delegație la Arhivele Militare din Budapesta când, foștii soldați primeau ceva despăgubiri financiare de la unguri. Numai unchiul Văsălica nu. Iar cei de la evidență se laudau cu sistemul lor. Așa că i-am testat. Surpriză, deși știam că servise 4 ani în armata lui Horthy, chiar la dresa oficială, răspunsul a fost negativ. Am elucidat motivul: evidența la unguri era ținută pe baza prenulelui de mamă. Așa am venit acasă cu Adeverința pentru care sergentul român a primit de la unguri câțiva forinți, iar de la români, numai izmenele pe el, când a plecat din Ceica, în 1940.

Nu același noroc l-au avut următorii consăteni, al căror oseminte zac prin locuri necunoscute. Patria lui Horthy i-a folosit, patria Regelui Mihai nu i-a revendicat. În semn de respect pentru ei le amintim și pomenim numele cu speranța că acești Eroii Martiri vor avea odată un semn distinct în satul lor de baștină: Rădulești. De la capătul de Nord a satului numele lor: **Ioan Iloc, și Ioan Barbuș (ce au pierit până în război, fiind înmormântați la Marghita), Mihai Țârlea, Ștefan Țolaș, Mihai Diheneș, Petru Țârlea, Teodor Țurcaș, Nicolae Țolaș, și Dumitru Buboii** (mutat la Cig) – *penultimul cumnat, iar ultimul frate de-al mamei*, rămași pe câmpurile de luptă, fără ca urmașii să aibă informații despre ei. Odată poate comunitatea și urmașii se vor gândi să le ridice un semn de amintire pentru martirajul lor. Până atunci și simpla pomenire a numelui lor constituie un pios omagiu.

Alte drame și lacrimi.

La aflarea veștii cedărilor de la Viena un grup de studenți orădeni au demonstrat în fața localului Consulatului German din Oradea, huiduindu-l pe consulul Schüster. Indignat, acesta din urmă a înaintat ulterior o notă de protest prefectului, generalul Todoruț, căruia i s-a plâns că sub ferestrele clădirii s-a scandat "*Pfui Schüster!*"²⁰. O altă mare masă de cetățeni s-au adunat în fața Spitalului județean, iar alții în centrul orașului. Grupurile au pornit apoi spre Piața mare din centrul orașului, scandând lozinci prin care înfierau hotărârile de la Viena. Aceștia li s-au alăturat și soldații Regimentului 1 Fortificații, care tocmai treceau cu comandantul lor prin zonă în drum spre cazarmă. Un ofițer în rezervă, decorat cu Ordinul „Mihai Viteazul”, s-a urcat pe podium improvizat pe loc de demonstrații, și în chip ostentativ și-a rupt sabia în două²¹. A doua zi, Legația germană de la București a raportat comandamentului superior al armatei germane despre manifestație, subliniind faptul că a constata „o mare îndârjire în armată contra Germaniei”²².

În legătură cu soarta refugiaților²³, se raporta faptul că numai în ultimele zile intraseră încă 500 de familii de expulzați, alungați de unguri, fără nici un fel de bunuri asupra lor în afară propriilor veștminte.

²⁰ AN-DJBh, *fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dos. 2/17867/1940, f. 108

²¹ Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în Nord-Vestul României (septembrie-noiembrie 1940)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 142

²² Arhiva Comitetului Central al Partidului Comunist Român, *fond 103*, dos. 8505, f. 22 – Apud: Gheorghe I. Bodea, Vasile T. Suci, Ilie I. Pușcaș, *Administrația militară horthystă în Nord-Vestul României (septembrie-noiembrie 1940)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1988, p. 143

²³ ANIC, *fond Președinția Consiliului de Miniștri*, dos. nr. 282/1940, f. 24-26, Raport al generalului Zwiedenek cu privire la activitatea Comisariatelor pentru refugiați până la 25 noiembrie 1940. „În continuarea activității mele, cu onoare vă aduc la cunoștință următoarele: Situația comisariatelor, care pe ziua de 25 noiembrie 1940 se prezenta cu mare aproximație, este următoarea:

1. Basarabeni și bucovinenii – circa 51.000 funcționari, 9.000 soldați concentrați, total cca 60.000 suflete, din care sunt astăzi neplasați cca 2000 în provincie și 700 în Capitală. În acest număr nu sunt cuprinși cei cca 3000 refugiați aflați azi în Germania și cei care au trecut granița în ultima săptămână.
2. Ardeleni sunt cca 70.000 lucrători 30.000 funcționari, în total cca 100.000 suflete. Astăzi se mai găsesc neplasați maxim 100.000 suflete, majoritatea bătrâni și femei.
3. Dobrogenii veniți în țară sunt în total cca 117.000 din care intelectuali și liber profesioniști sunt aproape toți plasați. Dacă din cifra totală scădem pe bănățenii și ardelenii răspândiți în țară, rămân de colonizat cca 80.000 suflete, 18.000 familii. Din aceștia vor fi plasați cca 16.000 familii până la Crăciun, iar restul de cca 2000 familii va trebui plasați în timpul iernii pe terenurile expropriate de la evrei.

Deci totalul refugiaților aflați astăzi în țară ar fi:

- cca 70.000 basarabeni și bucovineni
- cca 100.000 ardeleni
- cca 120.000 dobrogeni

Total 290.000

Pentru gestionarea crizei, Prefectura a contactat factorii de conducere din județele Arad și Timiș-Torontal, cu rugămintea de a-i prelua și plasa pe teritoriile lor. Până la rezolvarea situației, oamenii aceștia trebuiau însă hrăniți. Din nefericire, necesarul de grâu al județului se ridica la 1500 de vagoane destinate hranei și 300 însămânțărilor. În ciuda eforturilor depuse de administrație, care oferise producătorilor prețul de 85.000 lei pentru un vagon de cereale, au putut fi achiziționate numai 10 (zece) vagoane, deoarece angrosiștii din județele vecine mențineau prețul la o cotă de 95-100.000 lei vagonul. Deficitare erau și produsele de larg consum, în special cele de strictă necesitate. Singura unitate comercială capabilă să satisfacă cererea de piață era Cooperativa „Beiușana”, dar și aceasta, confruntată cu valul mare de refugiați, avea nevoie urgentă de un „împrumut rulant” de 10.000.000 lei.

Pe 15 septembrie 1940, Bucureștiul a fost informat că „**șaizeci de familii de coloniști, din comuna urbană Salonta, au fost alungate de jandarmii maghiari de la casele lor și trecuți peste frontieră, după ce au fost terorizați, bătuți și jefuiți**” – și că – „zilnic ne sosesc oameni crunt bătuți de jandarmii și armata maghiară”²⁴. Pretura plasei Tinca a declanșat imediat o ancheta în legătură cu soarta acestor nenorociți. În material se relatează că cele „circa 60 de familii s-au refugiat în comuna Tulca, rămasă în România, deoarece în comunele lor de origine nu au mai găsit adăpost, și astfel – se spunea în raport – sunt siliți să staționeze sub cerul liber, ori în colibe făcute provizoriu din paie. Acești coloniști, ajunși la cea mai dezastruoasă stare materială și morală, trăiesc în cea mai mare mizerie, alături de copii lor și [sunt] expuși diferitelor boli în urma frigului și a ploilor în care trebuie să stea. Această categorie nenorocită de plugari își țin vitele sub cerul liber, fără furaje, ținându-le numai cu iarba ce o pasc”. Privitor la averile expulzaților, în raport se sublinia faptul că „coloniștii așezați în mod provizoriu în comuna Tulca, își aveau până în prezent casele la pusta „Köleser”, rămasă în Ungaria. Parte din pământ a rămas din fericire în România, iar în teritoriul cedat, respectiv în pusta „Köleser”, rămânându-le 107 jugăre, loturi primite în calitate de coloniști și circa 60 jugăre pământ cumpărat de la diferiți particulari. Acestor coloniști le-au mai rămas, în teritoriul cedat, în pusta <Andács> circa 130 jugăre de pământ, reușind să-și salveze numai cerealele culese, furajele, o mare parte din cereale, mobilierile și recolta încă neculeasă de pe câmp rămânând acolo”. Raportul mai surprindea și câteva aspecte ale tratamentului inuman la care au fost supuși expulzații înainte de a fi împinși peste graniță, trăsură care va deveni în viitor o marcă caracteristică a comportamentului administrației maghiare față de toți românii. Cu prilejul refugierii lor din Salonta au fost supuși celei mai „barbare maltratări, bătuți și batjocoriți – menționa raportorul – colonistului Petrila Costan, după ce i s-a luat de către soldații unguri 4000 de lei, a fost crunt bătut, împrejurare în urma căreia astăzi este grav bolnav la pat. În timpul nopții au fost supuși diferitelor interogări pentru a destăinui anumite secrete și tot atunci [au fost] bătuți și chinuiți în cel mai crunt mod. Din declarațiile date de către aceștia rezultă că locuitorul Cristea Iosif, din comuna Mădăras, rămasă în teritoriu cedat, fost comandant al Gărzii Naționale, a fost bătut în așa fel încât pe data de 16 septembrie 1940 a și încetat din viață. Casele coloniștilor, rămase dincolo de frontieră, din informațiile primite, sunt locuite de țigani și de diferite elemente și haimanale din Salonta. Dată fiind această situație și în urma informațiilor primite de la refugiații mai recent, acești coloniști nu mai au nădejdea să-și poată transporta avutul ce le-a rămas, fiind amenințați cu toții cu moartea”²⁵.

Perioada 11-30 octombrie 1940 s-a desfășurat, sub imperiul unor intense tatonări reciproce, de ambele părți, care nu au condus la nici un rezultat pozitiv. Criza a atins punctul nevralgic pe data de 29 octombrie 1940, când spre frontieră, trecând prin suburbia Seleuș-Oradea, se îndrepta convoiul expulzaților din comuna Scărișoara Nouă, județul Satu Mare, format din 150 de căruțe. Pentru a forța mâna autorităților românești, căpitanul ungar Fritz i-a oprit pe bieții țărani în dreptul Fabricii de Bere „Dreher”, unde i-a amenințat că le va interzice trecerea frontierei până la rezolvarea diferendului în sensul dorit de maghiari. În aceste condiții, conducerea Legiunii de Jandarmi Bihor, după consultarea Prefecturii din Beiuș, a acceptat condițiile impuse, mai ales că la punctul de frontieră maghiar se mai găseau alți 150 de refugiați cărora, tot așa, li se ridicaseră dreptul de a pleca în România. În adresa înaintată, comandantul Jandarmeriei arăta că „după informațiile ce [le] deținem, intenționează să oprească locuitorilor [refugiați], și așa destul de năpăstuiți, și valorile, ca bani, bijuterii etc.”. Cu această ocazie, Prefectura a

Din totalul general de cca 290.000 refugiați, cca 1/3 sunt regăteni și funcționari. Este foarte interesant de reținut că la 20.11.1940 obținând statistica ungară, în ea se arată pe ziua de 15.11.1940 numai 1005 „expulzați” și un total de 21.000 români plecați din proprie inițiativă din Ardeal, deci sunt de așteptat dificultăți serioase.....”.

²⁴ AN-DJBh, fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș, dos. 2/18075/1940, f. 149

²⁵ AN-DJBh, fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș, dos. 2/18098/1940, f. 154

mobilizat trei camioane pentru transportarea refugiaților la Calea Mare, printre aceștia aflându-se doi bolnavi, două femei însărcinate și cinci lăuze²⁶.

Pentru a face față acestui număr mare de refugiați, Prefectura a fost nevoită să adopte soluția rechiziției locuințelor disponibile, la început din raza orașului Beiuș, și apoi din localitățile județului, în vederea plasării acestora.

Principalii finanțatori ai programului de asistență a refugiaților au fost, în primul rând Subsecretariatul de Stat al Românilor, Colonizării și Inventarului, care în semestrul întâi al anului 1942 a acordat ajutoare în valoare de 600.000 lei²⁷, a asigurat plata alimentelor și a suportat cheltuielile reclamate de tipărirea carnetelor de refugiat cu fotografiile necesare²⁸, secondat fiind de Comisariatul General al Refugiaților din Ardealul de Nord.

Prin acțiunile barbare îndreptate împotriva populației românești, culminând cu asasinările în masă de la Trăznea, Ip și Mureșeni de Câmpie, din prima jumătate a lunii septembrie 1940, autoritățile maghiare au căutat să permanentizeze atmosfera de teroare în spațiul cedit. În același timp, puși în fața protestelor înaintate de guvernul român, au urmărit să îmbrace întreaga dimensiune a silniciilor comise în haina unei firești și naturale reacții a populației maghiare, care în opinia lor, ar fi suferit cu mult mai mult în cei 20 de ani de „ocupație” românească.

„Era în vremea ocupației horthyste când ungerii au impus mercurial la produsele agro-alimentare din piața orășenească din Carei. Locuitorii coloniei Rădulești, - pe care bunici mei, Moșincat Dumitru și Bubo Gavrilă, alături de alți 32 de băștinași, veniți din județul Sălaj, au întemeiat-o în 1928, - duceau cu desaga câte ceva din surplusul gospodăriei. Cu coșărcile pline cu lapte, smântână, ouă, brânză, fasole, ș.a. surorile mele Onița (văduvă de război, bărbatul ei Țolaș Nicolae, căzut la datorie pentru patria lui Horthy) și Sabina au depășit mercurialul produselor fixat în piață – datorită cererii ridicate. Pe loc csendöri (jandarmii) unguri, vigilenți, le-au întocmit proces – verbal și le-au condamnat la 10 zile de penitență. Tata (povestește mama cu lacrimi în ochi), Bubo Gavrilă, om cu mare milă, mereu alături de cei 10 copii ai săi, s-a oferit să ispășească el pedeapsa pentru copilele sale, cu atât mai mult cu cât sora Onița era văduvă de război, iar fiica sa cea mică Florica, era sugară. Fără milă, sora Onița, împreună cu sugara Florica, au fost închise la Zalău. Nici cealaltă soră, Sabina nu a scăpat de carcera de 10 zile de la pușcăria din Satu Mare. Îmi amintesc, că aveam cam 16 ani și am fost nevoită să am grijă de cei trei copii, minori - Petre, Vasile și Sabina - ai surorii Onița, rămași fără ocrotire acasă.

Dură a fost viața pentru românii rămași sub stăpânire Horthystă! Pe lângă greutățile pe care războiul le aducea, românii erau prigonii, batjocoriți de cetățenii cu care veneau în contact, chiar dacă nici ungerii nu o duceau mai bine. De români se râdea în orice împrejurare. Pentru orișice. Țin minte – povestește cu tristețe și lacrimi mama - că duceam grâul recoltat, la treierat, la batoză. Așa era tehnologia: cu coasa se secera, cu secera se adunau snopii, care se legau cu legători de grâu. Se stivuiău crucile din snopi, care apoi erau încărcăți și cărați cu căruțele la arie, unde era batoza. Aici urma dijmuiala. Pentru fiecare membru de familie primeam numai 200 kg de grâu, indiferent de cât de mare aveai producția. Restul era pentru Horthy, și **rânjea** micul „grof de la batoză”, care era evident, și negreșit, musai unger. Nu mai știu dacă și cu cât era plătit, dar știu sigur că noi o duceam foarte greu, nu ne mai ajungea făina pentru pâine de la o recoltă al alta. Cine nu recolta cât trebuia predat, nu primea nimic!. Cine avea mai multă făină în hambar, decât calculau percepătorii fiscali, li se confisca. Așa era și cu untura, ouăle, găște, păsări, porcii, etc. Și câtă dreptate avea tata, care-i cunoștea, căci făcuse primul război în armata austro-ungară, „**ăștia nu sunt ăia care au plecat după Marea Unire,ăștia sunt ai dracului**”.

La moara din Carei, - povestește între două sughituri mama - tata s-a dus să macine grâu și acolo niște feciori de unguri, văzându-l singur și mai bătrân l-au batjocorit, făcând tot felul de glume pe seama opincilor lui. Ei nu știau că tata vorbea ungeruște, și îl ironizau că-i **opincar**. Replica lui tata i-a surprins și redus la tăcere: **mă voi râdeți de un opincar când voi sunteți niște proști care nici Tatăl Nost, nici Credeul nu-l știți nici măcar în limba voastră!?** Și tata le-a spus-o pe limba lor. Atunci, morarul, un bătrân înțelept, i-a rușinat, iar tinerii s-au făcut nevăzuți...

Era, cred, în 1941 când fratele Bubo Dumitru, și cumnatul Țolaș Nicolae au primit ordin de concentrare în armata lui Horthy. Țin minte, că eram cu sora Măriuța la muncă, în Toag-ul lui Lelencz, când fratele a venit să-și i-a rămas bun de la noi, și dus a fost, de nu l-am mai văzut! Eu, eram slugă la

²⁶ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor-Beiuș, seria Actele subprefectului, dos. 3/19275/1940, f. 24-28

²⁷ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor-Beiuș, dos. 151/1942

²⁸ AN-DJBh, fond Prefectura județului Bihor-Beiuș, dos. 154/1942

porcii grofului din Toag-ul lui Lelencz. Și tot m-am gândit de ce Regelui român nu i-a păsat de noi (ardelenii) când ne-a abandonat la unguri?.

Cui să-i spun când, nici atunci și nici astăzi, guvernanților nu le-a păsat decât de ei! **Eu nu mi-am recăpătat** (după 1989 – n.n.) **nici car, nici boi, nici frații morți în război!**. Dar regele, nepăsător, a fost răsplătit „în pace și onor”, și după război, și mai apoi. Sluga de ieri, cu pensie de 804 de lei, la 95 de ani, încă plătește și astăzi ca bir *taxe și impozite*, regele de ieri și *duda* de astăzi, sunt scutiți! Nedreaptă lume!. Eu, simt că am fost și sunt trădată, el se fălea, la Moscova, cu medalia *Victoria*. Victoria în nici un caz nu a fost a noastră, a celor mulți și umiliți. Pentru pensia lui viageră, am dat cu sapa de mi s-au bătucit palmele și mi s-a încovoiat spinarea. Și mulțumesc numai bunului Dumnezeu că mă mai ține. Mai cu una bună, mai cu speranță. Dar nimic nu doare mai tare ca nedreptatea care ți-o fac ai tăi!

Bine, dacă atunci, sub unguri, n-am avut nici un drept, căci **toți trebuia să fim unguri**, acum ce vină mai avem?. Atunci, o învățătoare din Pir, ne-a preluat, în clasa a 5-a și ne învăța ungurește, cântând. Tinerii, printre care și tatăl tău (Moșincat Vasile – n. 1921 - d. 1988), făceau pregătire premilitară (levente), apoi au fost duși la munci grele în Ungaria. După ceva vremea a fost dus în **lagărul de muncă** din Ungaria (iar în livretul militar nici măcar nu sunt menționate oțelăriile din Ungaria unde a lucrat din greu). Nu i s-a dat nici un drept, nu a primit nici un *pengö* pentru munca prestată. Și după doi ani de muncă la Horthy, ca să scape de ironiile ungarilor la adresa *opincaților* și-a făcut încălțăminte cu talpă de lemn. Țsta-i adevărul nescris. Dar ei, ungurii, chipurile, au suferit sub români. Numai cine nu știe poate să spună și să scrie prostii. Tot timpul s-au ținut cu nasul pe sus, degeaba”.

Cât adevăr cuprinde relatarea mamei mele am încercat să-l probez cu documente de arhivă. Dovezi indubitabile, consemnate și de comisia mixtă româno-maghiaro-germano-italiană, după cum reiese și din cuprinsul aceluia pe care le analizăm sau/și pe care le reproducem în continuare²⁹. Cât n-au reușit iredențiștii să facă prin acțiuni de sabotare, subminare, umilire, batjocură³⁰ și acțiuni subversive au

²⁹ AN-DJBh, fond Prefectura Județului Bihor-Beiuș, dos. 101/1940/1944, f. 234. Declarație, Subsemnatul Lucian Ioan a Mariei, român, 32 de ani, născut în comuna Borod, județul Bihor, căsătorit, fără copii, declar: În comuna mea natală, căzută în teritoriul cedat Ungariei la 5.IX.1940, am stat până în noaptea de 7/8.V.1942, când, și la care dată am fugit în România din următoarele motive: Am fost înfometaji și persecutați de către autoritățile administrative și polițienești maghiare. Ni s-a luat de către armată toate alimentele ce le-am avut, ca: grâu, secară, cartofi, cânepă, deși cumpărate le aveam. Am fost puși la cele mai grele corvezi, la astupatul tranșeelor făcute de români înainte de cedare. Am fost încontinuu batjocoriți și huiduiți. Ni se adresau întotdeauna cu cele mai triviale expresiuni, spunând că suntem „büdös oláh”, arătându-ne chiar cu degetul. Ni s-au ridicat bonurile cu care trebuia să ne prezentăm la Primărie pentru a primi alimente, ca: ulei, zahăr, unsoare, de care nu ni se mai dădea. În ultimul timp ni s-au dat câte 4 kg făină de orz pentru un om pe lună. Aceasta îmi este declarația ce o dau, susțin și semnez.

³⁰Idem, dos. 147/1942, f. 34. Subscrisul Zaha Eugen, de profesie elev de liceu, fost cu domiciliul în comuna Bobota, județul Sălaj, născut în anul 1924, de religie română-unită și origine etnică română, fiul lui Grigore, și al Tereziei Pop, necăsătorit, având avere 1/3 dintr-o casă și dependințe, 1 moară pe apă și 10 iugăre de pământ arabil, calitate bună, în valoare de 500000 lei, declar următoarele asupra cauzelor refugierii mele din Ardealul aflat vremelnic sub supunerea guvernului maghiar. M-am refugiat singur în România în ziua de 29 iulie 1942 din cauza persecuției și batjocorei la care m-a supus regimul unguresc. În ziua de 5 decembrie 1941 a fost executat la Budapesta fratele meu Zaha Nicolae de 25 ani, croitor de meserie. Numitul a plecat de acasă la Cluj după stofă, în ziua de 21 noiembrie 1941, spunându-ne că în cazul că nu va găsi stofă la Cluj se va duce la Oradea. Nu am mai avut nici o veste despre dânsul de la plecarea de acasă până în ziua de 12 decembrie 1941, când Primăria comunei Bobota ne-a încunoștințat că a fost avizată din Budapesta că fratele meu a fost executat, fără a ne comunica motivele executării. M-am interesat de soarta lui la Consulatul Român de la Oradea, însă acesta n-a întreprins nici un demers în această chestiune, spunându-mi că numai pentru spionaj poate fi executat cineva. După executarea fratelui meu, la vreo lună ni s-au trimis prin poștă: pălăria, centura și un creion chimic. Odată cu comunicarea oficială că a fost executat, am primit și o scrisoare de la dânsul, în care ne spunea că peste 5 minute va fi executat la moarte pentru o mică greșeală, fără să arate în ce constă greșeala, și fiindcă călăii voiesc să-l arunce ca pe un câine în groapă, la stăruința lui i-au permis să-și plătească un preot catolic și să-și cumpere sicriu. După această scrisoare am dus o copie la Consulatul Român din Oradea, fiindcă în scrisoare erau dispozițiuni pentru caz de moarte, referitoare la averea sa, fiind căsătorit și având soția gravidă. N-am putut aduce scrisoarea. Pe preotul Trușașiu Virgil din Bobota, în urmă cu vreo 2 săptămâni, călătorind cu trenul la Carei unde i se găsea soția bolnavă în spital, l-au dat jos din tren într-o stație 2 ofițeri unguri care erau beți. Încă în anul trecut, nu-mi amintesc precis dacă aveam preot sau nu, fiindcă câțiva timp am fost fără preot întrucât cel titular se refugiase în România, zvonindu-se că Ardealul cedat revine din nou României, aproape la toate bisericile românești, îndeosebi la cele care se găseau pe lângă șoseaua națională, s-au făcut săpături punându-se probabil explozibil, deoarece se vede și la biserica din Bobota, la partea dreaptă a peretelui un buton lung de vreo 10 cm. Minarea s-a făcut de către soldații unguri, [atunci]

întregit prin teroare³¹, înfometare și brutalitate după ruperea Ardealului în perioada 1940-1944³², cu complicitate internațională. Raportul căpitanului Popescu Valerian, către Secretariatul de stat al armatei, redă câteva aspecte privitoare la activitatea sa în Comisia mixtă germano-italo-română de cercetare a atrocităților comise de unguri în zonele Brașov, Sibiu, Târgu Mureș, Cluj, Oradea și Arad. De remarcat atitudinea binevoitoare și atentă față de declarațiile făcute de unguri, care aveau de făcut plângeri minore, comparativ cu cazurile grave semnalate de români și care trebuiau triate conform criteriului ”cele bine confirmate”³³, cerându-se numai cazuri grave de schingiurii. Într-o astfel de împrejurare „populația refugiată a rămas nemulțumită întrucât majoritatea nu a putut să-și exprime nemulțumirile”³⁴. De la Arad Comisia a fost însoțită de ministrul Davidescu la Cluj, pentru a cerceta cazurile de la Mureșeni de Câmpie, Trăznea, Zalău, Ip, Huedin. La Arad și Timișoara fiind sosiți foarte mulți refugiați, li s-au luat doar unora declarații. Problema era că declarațiile erau plimbate pe la diverse autorități, iar altora nu li s-au luat defel, fiind băgați în seamă „în special schingiuirile și răniții grav”³⁵. În fața Palatului Culturii din Arad au fost adunați o parte din intelectualii refugiați, martori ai masacrelor de la Trăznea, Marca, Zalău, Ip, Huedin și Oradea. Au fost prezentați Comisiei cazuri de barbarie: „funcționarul Sărățeanu Alexandru căruia i s-au smuls unghiile, părintelui Onofrei din Cluj căruia în trei rânduri i s-a pus lațul spânzurătorii în jurul gâtului”³⁶. Mărturiile românilor au fost confirmate și de nemții refugiați din calea furiei ungurești, descriind și ei ororile la care au fost obligați să asiste. Nu s-au putut prezenta toate cazurile din cauza faptului că membrii Comisiei erau grăbiți spre Viena și Budapesta.

când s-a făcut și minarea podurilor de pe șosele. Premilitarii români sunt bătuți și batjocoriți fără nici un motiv. Comuna are o populație de 3000 persoane, din care vreo 40 persoane sunt unguri. Până în prezent s-au refugiat vreo 100 persoane și în fiecare zi se refugiază tot mai mulți. S-au luat măsuri de către autoritățile ungare ca în comunele unde este și populație ungurească să se facă slujba în ungurește, astfel și în comuna Dindești, județul Sălaj. Acest lucru mi l-a spus preotul nostru Truțașiu Virgil, care voia să se mute în acea comună, însă văzând măsura luată și-a revocat cererea. Afirmățiunile de mai sus le pot dovedi cu Fanca Traian, refugiat din Bobota, apoi cu Grama Vasile, primar, Ciocioian Nicolae, Husti Vasile, rămași în comuna Bobota. Declarație dată în fața judecătorului delegat, Zaha Vasile.

³¹ *Ibidem*, f. 125. Subsemnatul Cismaș Gheorghe, născut în Câmpanii de Sus în anul 1901, agricultor român, căsătorit, cu 3 copii, în prezent refugiat, declar următoarele privitor la refugiu. Până la refugiu, din ziua de 13 septembrie, anul curent, am locuit stabil la Salonta, unde eram împrumutat cu 10 iugăre de pământ arabil și unde aveam în Str. Șercad nr. 12 gospodăria mea, constând din casă, grajd și alte unelte necesare gospodăriei. Armata ungară, de la intrarea ei în comuna noastră, ne făcea continuu percheziții, ne înjura și ne maltrata. Astfel, în ziua de 13 septembrie, anul curent, au venit mai mulți soldați unguri în casă la mine, care au voit să-mi ia nevasta ca să-și bată joc de ea. Intervenind în apărarea nevastei, am fost palmuit. Plecând de acasă după treabă, soldații unguri au încercat din nou să-mi ia nevasta de acasă, care văzându-se în pericol a început să strige și numai atunci au lăsat-o. Văzând acest lucru și amenințările soldaților, [că] de ce n-am plecat în România, am hotărât să fug, trecând frontiera în ziua de 13 septembrie, anul curent, împreună cu soția și 3 copii, lăsându-mi acolo toată averea în valoare de 200000 lei. Aceasta-mi este declarația pe care am dat-o în fața Comisariatului de Poliție.

³² *Idem*, dos. 147/1942, vol. IV, f. 1. Subscrisul Plotina Gavril, de profesiune agricultor, fost cu domiciliul în comuna Lunca Vișagului, județul Cluj, născut în comuna Lunca Vișagului, județul Cluj, în anul 1929, de religie română-unită și origine etnică română, fiul lui Nicolae, de religie română-unită și origine etnică română, și al Mariei, de religie română-unită și origine etnică română, necăsătorit, declar următoarele asupra cauzelor refugierii mele din Ardealul aflat vremelnic sub supunerea guvernului maghiar: M-am refugiat împreună cu frățiorul meu Ioan, de 11 ani, în ziua de 28 iulie 1942 din cauza foametei și mizeriei. Noi suntem orfani de mamă, și fiindcă tata s-a recăsătorit, nu avem cine să ne îngrijească și eram lăsați pe drumuri. Vroim să ne facem copii de trupă. Pentru motivul că am lipsit de la instrucția premilitară (levente), într-o duminică am fost bătut de către jandarmii din comuna Traniș. Românii sunt persecutați și injuriați de către populația civilă maghiară. Am fost supuși unui regim de înfometare, distribuindu-ni-se numai 3,½ kg [de] făină la lună de persoană, fără a ne putea procura alte alimente (ca unsoare), carne, orez, porumb și altele. Granița trece prin comună, și la unguri au rămas 40 [de] case. Biserica a rămas la români. Deși toți locuitorii sunt români, învățătorul, unul, este ungar, și unul român, iar în școală se predă în limba maghiară. Locuitorul Pașcalău Gavril, fost primar, când au venit ungurii, a fost bătut grav, fiind spânzurat cu capul în jos, de grindă, iar cu cleștele i-au tras părul din cap jandarmii unguri din comuna Bolog, pentru motivul că s-a exprimat că ungurii sunt răi, iar românii au fost buni. Au mai fost bătuți: Pașcalău Ioan, Negru Gavril, fără nici un motiv. Notarul comunei este ungar, Fekete Nicolae. Din totalul de circa 200 [de] persoane care au căzut în Ungaria, și care toți sunt români, s-au refugiat până în prezent peste 30 [de] familii, iar averea celor care s-au refugiat a fost luată de armata ungară și muncită de aceasta. Dovada afirmațiilor o pot face cu: Plotina Ioan, fratele meu, Matîș Nicolae, Merca Teodor, refugiați, și cu locuitorii din comună, rămași în teritoriul cedat.

³³ A.M.R., fond 948, dos. 486, f. 2

³⁴ *Ibidem*, f. 3

³⁵ *Ibidem*

³⁶ *Ibidem*, f. 4

S-au predat Comisiei, la Arad, pentru ministrul german și italian **două albume mari de fotografii ale trenurile de refugiați!** Pentru că respectiva Comisie s-a arătat foarte interesată de atrocitățile grave, dar fiind grăbită, căpitanul român propunea „înființarea unui birou care să centralizeze toate atrocitățile ungurești. Să adune toate cazurile noi pentru a nu fi surprinși cu o documentație redusă”³⁷.

Cum au fost tratați românii rămași la vetrele lor rezultă din aspectele pe care le relatăm în continuare³⁸. Numitul Lucian Ioan a Mariei, român, 32 de ani, născut în comuna Borod, județul Bihor, căsătorit, fără copii, a declarat următoarele: ”În comuna mea natală, căzută în teritoriul cedat Ungariei la 5.IX.1940, am stat până în noaptea de 7/8.V.1942, când, și la care dată am fugit în România din următoarele motive: Am fost înfometăți și persecutați de către autoritățile administrative și polițienesci maghiare.

Ni s-a luat de către armată toate alimentele ce le-am avut, ca: grâu, secară, cartofi, cănepă, deși cumpărate le aveam. Am fost puși la cele mai grele corvezi, la astupatul tranșelor făcute de români înainte de cedare. Am fost încontinuu batjocoriți și huiduiți. Ni se adresau întotdeauna cu cele mai triviale expresiuni, spunând că suntem „büdös oláh” (români împuțiți-n.n.), arătându-ne chiar cu degetul. Ni s-au ridicat bonurile cu care trebuia să ne prezentăm la Primărie pentru a primi alimente, ca: ulei, zahăr, unsoare, de care nu ni se mai dădea. În ultimul timp ni s-au dat câte 4 kg făină de orz pentru un om pe lună”³⁹.

Este bine cunoscut faptul că după Marea Unire „regele țăranilor”, s-a ținut de cuvânt și a împroprietărit moșii colonizați⁴⁰ în județele Satu Mare, Sălaj și Bihor în satele: Avram Iancu, Livada de Bihor, Mihai Bravul, Ianculești⁴¹, Marna, Scărișoara Nouă, Horea, Lucăceni⁴², Dacia, Decebal, Păulian, Traian, Lazuri, Gelu, Baba Novac, Tiream, Rădulești și altele.

³⁷ *Ibidem*

³⁸ AN-DJBh, fond *Prefectura Județului Bihor-Beiuș*, dosar 101/1940/1944, f. 206. Blaga Maria, declara în fața comisiei, pe data de 28 octombrie, că s-a refugiat „pentru a urma studiile mai departe în România, fiind elevă în clasa a V-a Liceul Industrial, terminând patru clase la Liceul Industrial „Domnița Ileana”, căci în Ungaria era imposibil de urmat datorită rețelilor tratamente ce fac ungerii cu românii. Părinții i-am lăsat în comuna Tărian. Am plecat cu consimțământul părinților. În comuna Tărian, pe când eram la o verișoară a mea, se afla o ungueroaică care și-a trimis fiul să caute o broască. Băiatul a adus broasca și a aruncat-o pe mine, zicând că așa trebuie făcut cu olahii (valahii – n.n.) și că toți olahii care au mai rămas [trebuie] să se ducă după alții care au fugit [deja]. În comuna Sântianoș (Sântion – n.n.) doi soldați unguri s-au dus la locuitorul român Tiponuț, în timpul nopții, și au așezat întreaga familie după vârsta membrilor [ei], împușcându-l pe Tiponuț în cap. În acest timp, soția și fetele au reușit să fugă pe fereastră, ascunzându-se în porumb. Apoi l-au împușcat și pe un fiu al acestuia. Ambii au fost duși la spital, unde au murit în chinuri grozave. Aceasta pentru singurul motiv că este *olah*, zicând că așa vor face cu toți românii, [ca] să nu mai rămână picior de valah. În comuna Tărian, pe învățătorul Oros Ioan, când i-au făcut percheziție autoritățile maghiare, un detectiv l-a strâns de nas oprindu-i respirația și chinându-l, punându-i în vedere să plece, că la unguri nu va mai domni ca la români, și l-au tratat în așa fel, până a fost silit să plece din comună. Lui Varga Balaj, din comuna Tărian, i-au spart toată casa, făcând-o zob. S-a dus la preotul maghiar, care mai înainte a spus că dacă ungerii vor face ceva românilor, [aceștia] să se ducă să-i aducă la cunoștință. Acesta i-a adus cazul său la cunoștință și răspunsul preotului a fost, zicându-i că prea puțin i-au făcut ungerii lui, că ei destul au suferit de la români. Blaga Maria și-a încheiat declarația cu următoarele : PS – Când au intrat trupele maghiare în comună, o femeie maghiară conducea porcii săi cu un steag tricolor românesc. Pe femeie o cheamă Varga Ana. Româncă Urs Maria a întrebat-o „așa a ajuns tricolorul român?”. Varga Ana i-a *răspuns că acest steag este bun numai pentru a speria porcii cu el, și că are să-l încalțe ca obiele toți ungerii, acest steag tricolor român.*

³⁹ *Idem*, dos. 101/1940/1944, f. 234

⁴⁰ DECRET nr. 3.610 din 23 iulie 1921 privind aprobarea Legii pentru Reforma agrară din Transilvania, Banat, Crisana și Maramures, Emitent: Parlamentul, Publicat în Monitorul Oficial nr. 93 din 30 iulie 1921. ART. 113 Întreaga operație a colonizării regiunilor având populație rară în înțelesul legii de față e încredințată Casei centrale a împroprietăririi, care ia măsurile necesare pentru alcătuirea de sate noi, sau mărirea celor existente.

ART. 114 Casa centrală a împroprietăririi determină localitățile în care urmează a se face colonizarea, stabilind, potrivit cu nevoile locale și cu dezvoltarea viitoare, numărul loturilor ce pot forma rezervele, vetrele de sat, porțiunile pentru sporirea vetrelor și izlaurilor comunale înființate, loturile pentru școală, diferite așezăminte de interes public și execută lucrările necesare.

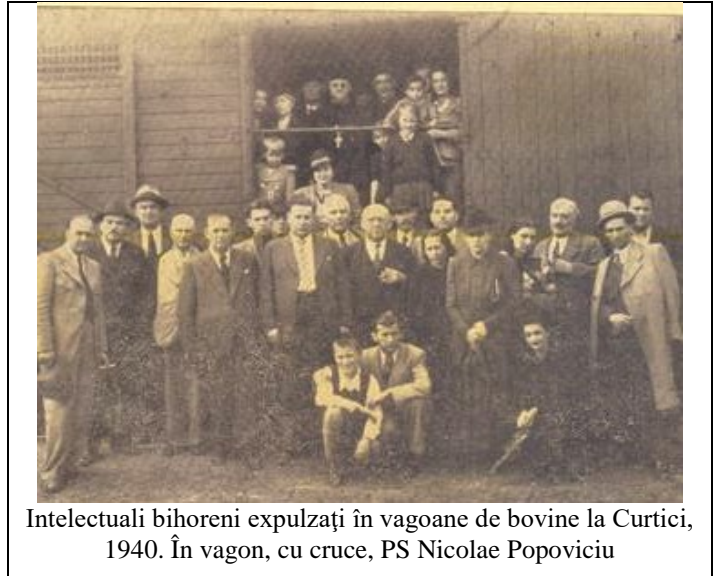
⁴¹ Satul a fost înființat în anul 1925 de către 99 de familii venite din Munții Apuseni, din județele Cluj, Alba și Turda, din vestitele localități Alba Iulia, Albac, Horea, Arada, Scărișoara și altele. În total însumau 520 de persoane. Având în vedere că pe lângă bunici, familiile tinere aveau mulți copii, în medie între șase și opt, în anul 1940 comunitatea număra peste 700 de locuitori. Sătenii întemeietori ai satului au primit 12 iugăre de pământ în hotar și 24 ari loc de casă.

⁴² *Ibidem*, f. 213. Gașpar Ioan din colonia Lucăceni „Declar că m-am refugiat pentru că ungerii au venit și ne-au luat tot ce am avut: bucate, vite, haine și casele le-au dărâmat, iar dintre noi, care nu au fugit, i-au luat la bătaie. O femeie care venise mai târziu de la moară (din Carei), au găsit-o în cale [și] au omorât-o. I-au dat cu furca în cap, și după ce au văzut că nu a murit, îndată i-au dat și cu un cuțit în gât. Și după ce a murit, au luat-o și au tras-o până acasă la ea și au pus-o în patul ei. Numele

Todea Roman, de 44 de ani, domiciliat în comuna Horia, județul Sălaj, în numele celor 547 de oameni refugiați din acea comună declara la punctul de trecere a frontierei de la Ciumeghiu, Bihor, la 1 noiembrie 1940, următoarele: „În ziua de 21-22 octombrie, anul curent, s-a prezentat în comuna noastră un general, împreună cu un colonel, care ne-au luat la întrebări, că cum merge treaba pe la noi și ne-au întrebat cum de ne-am gândit să rămânem în Ungaria [ori să plecăm]. Dar noi am văzut că numai așa ne întreabă, ca de formă. Noi atunci am spus că voim să mergem în România, că noi nu mai putem suporta mizeria pe care o maltratează cu noi autoritățile maghiare. Atunci ei ne-au spus că putem să stăm în Ungaria, însă ei nu garantează pentru avutul și viața noastră și cu asta domnii au plecat spunându-ne că vom primi ordin când vom pleca. Și a treia zi a venit colonelul la noi și ne-a pus să iscălim un tablou în alb, că părăsim țara fără să ne scoată ei, și când vor veni actele, gata putem să plecăm imediat. Noi ne-am și pregătit pentru plecare. Motivul care ne-a pus la această cale, să plecăm, este [că] văzând ce s-a întâmplat în comuna vecină Ianculești, pe[ste] care comună au venit vecinele comune ungurești, iar noi de frică pentru pățania pe care au petrecut-o ei, ne-am înfricat și ne-am pus de gând să plecăm, că și în ziua de 4 octombrie, anul curent, a venit la noi un civil cu numele Peci, care a făcut cu 2 grăniceri unguri percheziție în casele noastre, zicând că caută după arme. Însă la noi n-au găsit deloc [arme], decât beutură, pe care au băut-o și s-au îmbătat și au început a trage cu arma în geamurile bisericii, iar pe la ora șase seara au venit din nou trei soldați și mai mulți civili, care au început la spargerea ferestrelor de la casele noastre din comună. Soldații spărgeau, iar civilii luau tot ce găseau. Noi atunci am luat-o la fugă prin câmp, la o comună învecinată, unde aveam cunoscuți, iar unii care au rămas de n-au putut fugi atunci, imediat i-au luat la bătaie. Unul dintre noi, apărându-se cu ceva bătă, au venit jandarmii, care au adunat toată comuna și i-au luat din nou la bătaie pe ai noștri, care au avut conflict cu civilii mai-nainte, pe care i-au bătut atâta până au trebuit să declare că ai noștri sunt vinovați.

Eu fiind primarul comunei, am plecat cu toată comuna la comuna Sanislău ca să reclamăm cele petrecute, căci nu mai puteam sta în comună, lăsând obiectele primăriei în primirea grănicerilor, precum și mobilele mele. A doua zi am mers ca să le ridic, să le duc la gară, și unde nu am găsit nimic, nici ferestre, nici măcar la o casă. După aceea, [jandarmii] au venit la noi în comuna Sanislău, unde au auzit că ne-am ascuns noi. Atunci, la doi dintre noi, cu numele Traian Mateaș și Nicolae Bota, peste care au mers în casă și au strigat la proprietar să-i dea afară pe coloniștii pe care-i găzduiește, ca să beie sângele din ei. În acest timp au început să spargă geamurile, unde au intrat peste ei. Atunci, eu Traian Mateaș, am fugit și ne-am urcat în podul casei, de unde eram silit să sar jos. M-au prins doi unguri, care m-au bătut. După ce am scăpat l-au prins pe Nicolae Bota, pe care l-au luat la bătaie. Dintre noi au rămas deținuți unsprezece, pe care i-a trimis la Penitenciarul Zalău, bătuți, de care nu mai știm nimic decât după cum am auzit că le-a promis că-i spânzură pe toți. Nouă ne-au rămas toate averile ce le-am avut, case, porumb, floarea soarelui, cartofi, au rămas toate neculese, ba de la unii au luat și vite și bucate. Aceasta este declarația pe care o semnez cu mâna mea proprie, în numele tuturor locuitorilor din comuna Horia. Mai adăugăm către declarația noastră că vecinii din comunele din apropiere ne-au dus la biserică toate lucrurile ce le aveam, ne-au luat taurii, vierii comunei și lemnele pregătite pentru casa pastorală, în valoare de 6000 lei, pe care le-au ridicat jandarmii din comuna Sanislău”⁴³.

În primele ore ale zilei de 5 septembrie 1940, țăranii români au fost măcelăriți, în special cei care



Intelectuali bihoreni expulzați în vagoane de bovine la Curtici, 1940. În vagon, cu cruce, PS Nicolae Popoviciu

femeii este soția lui Babici Ioan. După aceea, am mai primit o bătaie în Carei [de la] niște hamali, care ne cunoșteau că suntem români. Noi, după ce am scăpat de la ei, ne-am ascuns la un român din Carei. Pământul [pe] care l-am primit ca colonizat, a rămas cu porumb pe el în valoare de 40000 lei și casa cu grajdul în valoare de 200000 lei”.

⁴³ *Ibidem*, f. 9

trăiau în aceste localități și alungați pur și simplu din sate⁴⁴. Ironizați că au plecat de bună voie, sau acuzați că au ascuns armele, steagurile iar pe cele ungurești refuză să le arboreze. În alte locuri salvați (cazul satului Rădulești), de preotul din satul Ghenci, care i-a îndemnat pe coloniștii români să se apere noaptea împotriva oricui ar fi îndrăznit să intre în sat pe timpul nopții, și i-a avertizat pe unguri că nu au ce căuta la coloniștii români. Fetele și femeile se ascundeau ziua prin lanurile de porumb ca să fie la adăpost de înfierbântatele minți dezlănțuite de teroarea ungurească.

Despre evenimentul petrecut în colonia Ianculești preotul Gheorghe Munteanu a lăsat o declarație tulburătoare, document păstrat în arhiva bisericii din sat, arătând starea românilor din localitate după criminalul Diktat nazisto-fascisto-horthyst de la Viena, din 30 august 1940. „După cedarea Ardealului, eu și familia mea, în baza ordinului Prea Sfințitului Episcop, am rămas în localitate, în mijlocul credincioșilor mei, pentru a-i îmbărbăta și pentru a le aduce o mângâiere, a le insufla încredere în lupta pentru păstrarea credinței strămoșești și în Neamul nostru Românesc. Dar după ce armata fascisto-hortystă a intrat în Carei, în primele zile din luna septembrie 1940, eu și alți români din Ianculești am fost ridicați de jandarmii unguri, cu pană de cocoș la pălărie și am fost duși la Comandamentul Jandarmeriei din Carei.

Soția mea a fost alungată din casa parohială, apoi bătută cu sălbăticie. Nu s-a ținut cont că este femeie și mamă. După trei zile am fost eliberați. Când am ajuns în Ianculești, am găsit satul devastat de bande de huligani unguri din Carei, Tiream, Petrești, Sanislău, Ciumești, împreună cu alții veniți din Ungaria care au terorizat prin bătăi sălbătice sătenii. Au fost sparte toate geamurile caselor, la unele le-au scos și ușile, apoi au desfăcut gardurile, au furat tot ce găseau: haine, cereale, animale și păsări. La stogurile de fân din grădini le-au dat foc. Era un coșmar apocaliptic. Biserica a fost pângărită cu fecale umane și animaliere, au spart geamurile și ușa de la intrare, apoi băncile și iconostasul.

Acele bande veneau noaptea, plini de băutură și ură animalică, dansau în jurul focului și cântau cântece revanșarde antiromânești. În fiecare noapte se trăgeau focuri de armă asupra oamenilor care circulau prin sat. Mulți români au fugit în câmp împreună cu familiile și copiii pentru a nu fi uciși. Cei care erau prinși, indiferent că era femeie sau bărbat, erau dezbrăcați la pielea goală, fiind bătuți până își pierdeau cunoștința, după care erau aruncați în șanțuri. Aceeași ură se manifesta și asupra învățătorilor și a profesorilor. Fasciștii-hortyști urmăreau ca românii din sat să nu aibă conducători.

În zilele de 11, 12, 13 octombrie 1940, o haită mare de unguri-hortyști din Carei, condusă de preotul reformat, înarmați cu puști, pari, furci, securi, lanțuri și alte corpuri contondente, însoțiți de jandarmi, au rănit 26 de români din care doi au murit pe loc. În ziua de 15 octombrie 1940, o trupă de jandarmi însoțiți de huligani unguri din Carei, s-au deplasat în satul nostru. I-au scos în stradă pe toți românii în centrul satului, apoi i-au încolonat pe patru rânduri. Cei răniți au fost puși pe târgi improvizate, apoi au fost conduși pe jos 7 km până la gara din Carei, urcați în vagoane de vite și expediați spre frontiera cu România. La plecarea noastră din sat nu am avut voie să luăm nimic. Totuși unii dintre noi am pus alimente și apă. Nu am putut nici să-i îngropăm pe cei care au fost uciși.

Până la frontiera cu România, dintre cei răniți au mai decedat patru persoane. Să vezi și să nu crezi: la gara din Carei am fost învinovați că ne-am răsculat împotriva ungarilor și că nu am vrut să predăm armele și munițiile pe care le dețineam precum și că am ascuns drapelele românești, iar cele ungurești le-am ars și nu am vrut să le arborăm. După alungarea noastră, în casele noastre au fost aduși din Ungaria cetățeni unguri din formația paramilitară „Vitez Rend” (din „Ordinul Vitejilor”). Dealtfel, satul nostru în perioada 1940-1945 a fost numit „Vitez Telek” („Satul Vitejilor”).

Mărturia preotului din Ianculești este confirmată și de alte declarații, ca de pildă aceia a unui învățător din satul vecin, Vezendiu. Podină Dumitru, pe 27 octombrie 1940, declara că, fiind demobilizat, a plecat acasă să-și ridice hainele și cărțile ce le avea pe acolo. N-a voit să rămână prea mult

⁴⁴ *Ibidem*, f. 136. Subsemnatul Nistor Ioan, de ani 66, de religie ortodox, de profesiune plugar, fost cu domiciliul în Salonta, în Str. Emanuil Gojdu nr. 14, asupra celor întrebate declar următoarele: În anul 1928 am fost împrumutat din partea statului cu 10 iugăre de pământ. Afară de acest pământ am mai avut în Salonta o casă, un grajd, 15 căruțe de fân, etc. Când au venit ungurii ne-au făcut percheziție de arme și de bani prin toată locuința și prin curte. Văzând că nu găsesc nici arme nici bani, m-au luat la bătaie împreună cu copiii mei, cu palmele și cu pumnii. Pe soție au blamat-o și au batjocorit-o cum au știut mai murdar. Din 14 septembrie, jandarmii unguri ne-au dat afară din casă și din comună, cu armele, spunându-ne să plecăm de pe locurile acelea căci nu mai avem ce căuta, căci destul am împuțit [pământul maghiar] 22 ani. Din proprietatea mea mi-am salvat 1000 kg grâu, haine, mobilele din casă și 7 vite. Tot ce mi-a rămas acolo se evaluează la 100000 lei. Acum am rămas fără casă și stau cu familia mea pe câmp, la 2 km de graniță. Aceasta declar, susțin și semnez propriu.

timp, dar datorită faptelor pe care le-a văzut, s-a hotărât să rămână până putea sta. În acel timp s-au întâmplat lucruri, „pe care nu vi le declar ca să zic că sunt revoltat, doar numai realitatea ce am văzut-o cu ochii. În zilele de 11-12-13 octombrie, anul curent, a fost devastată colonia Ianculești. [Ungurii] au distrus totul, până și ultimele haine le-au furat. După părerea mea [acțiunea] a fost făcută cu știrea autorităților, deoarece [acestea] crezând că coloniștii se vor opune la [cei] vreo 130 [de unguri]. După atacul [dat] de civili au sosit și domnii jandarmi și un comisar de salvare de la Carei, un medic, pentru a-i interna în spital pe cei răniți dintre ai lor. N-a fost de ajuns [că] coloniștii au stat la noi în comună 4 zile, [ci] când s-au dus la Carei să-și scoată permisie, acolo au fost închiși și bătuți. După acele zile [ungurii] au continuat cu atacurile asupra comunelor din jur, încât [oamenii] au stat în alarmă și stau și azi în toate nopțile. Comunele [sunt] curat românești și nu e voie să se învețe românește, [ci] numai ungurește. Din acest motiv învățătorii și-au dat demisia, și au fost numiți [alții] de la Debrețin. Dacă mergi [undeva], trebuie să stai cu ochii în patru, deoarece în orice moment poți fi prins de gât și dus la Poliție. Pentru ce? De limba română, nici vorbă”⁴⁵.

Și asta a fost doar începutul atrocităților, la frontieră, în primele zile ale ocupației. Ce a urmat la Ip reiese din declarația dată de Hogbila Gheorghe, învățător timp de trei ani în comuna Cerâșa, județul Sălaj. Acesta s-a refugiat deoarece nu știa ungurește, ori limba română nu se mai folosea nici la școală și nici la biserică. Unii dintre morți au fost îngropați cu preoți unguri, în timp ce altora li s-a interzis și folosirea clopotului! Învățătorul declara că a plecat și pentru faptul că „am fost **îngrozit de măcelul întâmplat în ziua de „Ziua Crucii”, unde ungurii au omorât peste o sută cinczeci de persoane**, între care au fost și copii de la etatea de trei săptămâni. Cazul a fost în comuna Ip”⁴⁶. Averea sa în valoare de 35400 lei a vândut-o pentru suma totală de 7000 lei. Acest episod este confirmat și de o altă declarație dată de Tegriș Gheorghe, din comuna Marca⁴⁷, care confirmă numele românilor din sat omorâți pe motivul că „sunt români”, iar în Ip, „i-au omorât aproape pe toți românii, îngropându-i într-o groapă de var”⁴⁸.

⁴⁵ *Ididem*, f. 13

⁴⁶ *Ibidem*, f. 211

⁴⁷ *Ibidem*, f. 1, Astăzi 24 octombrie 1940, se prezintă în fața noastră domnul Silaghi Ioan, în vârstă de 25 ani, născut în comuna Marca, județul Sălaj, și domiciliat în aceeași comună până la data refugiului său, întâmplat în ziua de 6 octombrie 1940, când grație unor împrejurări fericite, prin escaladarea unui geam a reușit să scape din arestul maghiar, deoarece [spune el] am fost ținut închiși 9 zile, în care timp nu ni s-a dat de mâncare decât o singură dată pe zi, și atunci din mâncarea adusă de la locuințele noastre, în cantitate foarte redusă. În închisoare am fost un număr de 13 persoane, sub motivul că suntem legionari. Din totalul de 13, am reușit ca să fugim 2, și anume, subsemnatul și Olar Ioan, în etate de 50 ani, cantor al bisericii din acea comună. Domnul Olar a reușit să evadeze complet dezbrăcat. Jandarmii unguri, împreună cu armata maghiară au luat la bătaie pe toți locuitorii satului, pentru ca să-i restituie pe fugari. Mai grav dintre toți, a fost bătut Agrinaș Vasile, care a reușit să scape din mâna maltratatorilor fugind pe geam. Ceilalți 11 rămași în închisoare au fost transportați legați în direcție necunoscută. Subsemnatul am reușit să ajung pe teritoriul român prin păduri, după un drum de 2 săptămâni. Hainele ce le am pe mine în prezent mi-au fost date de autoritățile române, deoarece eu am reușit să scap numai în albituri și desculț. În timpul când am fost la închisoare, am fost ținut acolo sub motivul că suntem legionari și suntem „de-ai lui Hitler”. Soldații unguri înjurau pe Hitler, spunând că ei nu ascultă de nimeni alții, decât de italieni. În ziua de 16 septembrie 1940, Regimentul 33 Honvezi, care forma armata de ocupație, după ce a jefuit toată comuna, a împușcat mortal 5 români, și anume: Cosma Pop Ștefan, Pop Ioan, cioban, Șumălan Ioan, Balota Ioan și Balota Ilie. În afară de aceștia, au fost grav răniți încă, Chișmanci Ana, care a fost împușcată pe sub claviculă cu 2 cartușe și Soponea Teodor din comuna Cosniciu de Jos. Din populația minoritară au fost omorâți următorii: Vaslavici Ioan împreună cu fiica lui, sub motivul că sunt de rasă germano-slovaci. În același timp, pentru satisfacerea poftelor de jaf, au fost omorâți și evreii Frid Marton și Frid Ițic, chiar în locuințele lor, după ce au fost jefuiți de toți banii. Alte omoruri au fost săvârșite de către armata maghiară în comuna Cosniciu de Sus, unde au fost împușcați 13 persoane, dintre care 4 au fost măcelărite cu baionetele, între acestea [fiind] și o femeie, care a fost legată de cal și târâtă prin comună până a murit. Numele acestor persoane este: Biriș Vasile, de 55-60 ani, Roșan Vasile, de 55-60 ani, frate cu primarul din acea comună, Jurcuț Alexandru de 34 ani, Costălaș Dumitru de 50 ani, împreună cu soția sa, Nișcaș Gheorghe de 48 ani. Numele celorlalte persoane nu-l știu, deoarece erau din comuna vecină cu mine și nu-i cunoșteam pe toți. Șase dintre aceste persoane au fost împușcate în curtea Primăriei, unde au fost lăsate până a doua zi, când s-a permis familiilor lor să le ridice și să le înmormânteze fără nici o ceremonie și fără preot. Hârțe Gavril a fost împușcat în pădure, Jurcuț Alexandru, pe stradă, iar celelalte persoane au fost omorâte [acolo] unde au fost prinse. Și aceștia au fost înmormântați fără nici o ceremonie, nepermițându-se să fie adus preotul și să fie înmormântați după ritul creștin. După ce am fost arestați la școală, soldații unguri împreună cu ofițerii lor ne-au dezbrăcat pe toți de la brâu în sus și ne-au făcut percheziții corporale, confiscându-ne lucrurile de valoare, ca ceasornice, inele etc. și banii ce-i aveam asupra noastră. Astfel, de la cei 17 inși câți am fost arestați la școală, ni s-a luat suma de 200000 lei, fiind amenințați cu moartea, ținându-ne baioneta în piept și revolverul gata să tragă în noi în cazul când am fi refuzat să le dăm toți banii ce-i aveam. Am fost examinați foarte amănunțit, dacă nu cumva aveam tatuat pe corp vreo figură sau vreun semn, spunându-ne că avem mare

Confirmarea atrocităților unguerești rezultă și din declarația dată de un contabil din Nușfalău, dat afară din serviciu căci nu știa unguerește. Tegreșiu Pavel mai avea știință în afară de cazurile de la Ip, și de următoarele cazuri: „În comuna Nușfalău, la intrarea trupelor maghiare, mergeau spre casă, la comuna Șumal, 11 persoane, [adică] 9 bărbați și 2 femei. La ieșirea din comună au fost jefuiți de bani, batjocoriți și persecutați, duși între comuna Nușfalău și Zăuan unde i-au omorât, lăsându-i dezbrăcați complet. Dintre oameni, majoritatea au fost din comuna Șumal, județul Sălaj, 6 persoane au fost din comuna Almaș, județul Bihor. Sunt îngropați la gâtul morii domnului Hudea Nicolae. În comuna Cosniciul de Sus au mai fost omorâți 13 persoane, acuzate că au fost legionari. În comuna Cerâșa au fost executați 13 români, 4 jidani [și] 9 slovaci. În comuna Halmășd a fost împușcat primarul comunei, Moisa Vasile, pe motivul că nu știa să dea date precise despre persoana lui Druscaș Dumitru”⁴⁹.

Cazurile de la Trăznea, Moisei, Sărmaș ș.a. au fost reclamate și inventariate de Comisia mixtă romîno-maghiară-germană-italiană. Mastan Ioan, refugiat din cauza mizeriei din comuna Trăznea, tată a 2 copii, declara că n-a avut ce le da de mâncare copiilor. „Primim numai 3 kg de făină pe lună, din care nu putem trăi, și nici asta n-o primeam regulat. Dacă mergeam să ne plângem că nu putem trăi cu atâta făină, spuneau să mergem să ne căutăm. Dacă mergeam să cumpărăm din alte părți, și ne prindeau, atunci ne băteau, ne amendau și ne luau bucatele. Preot avem în comună, dar nu știu cum îl cheamă, primarul e ungar, Talkos Alexandru. Notarul, încă-i tot ungar. Învățători români nu avem în comună. În școală numai unguerește se învață [și] numai religia se învață românește, de către domnul părinte. Învățătorul românesc a fost împușcat de unguri, și preotul, împreună cu 75 de români, au fost chinuiți. Pe unii i-au împușcat, la femei le-au tăiat țâțele, pe copiii cei mici i-au tăiat în baionete. Casele le-au udat cu benzină, apoi le-au dat foc. A fost o jale la noi în comună. De la români s-a luat tot dreptul. Acuma ne-au dus 7 vite din comună, și le-au plătit cu 120 fileri kilogramul, cu un preț cu mult mai ieftin ca în piață. Ceea ce declar pot dovedi cu martorii: Lazăr Petru, Mastan Teofil, Giura Teodor”.

Câtă cruzime. Până și cadavrele au fost batjocorite, iar rudele umilite. Declarația cetățeanului Sotoc Dumitru, fost impiegat CFR la Odoreu, județul Satu Mare, dat afară din serviciu, arestat, bătut și apoi expulzat de către autoritățile maghiare, relatează despre uciderea cu bestialitate a primarului comunei Medieșu Aurit, de către soldații unguri. „În timpul cât am trăit sub regimul ungueresc, am auzit de la un român din Medieșu Aurit că la venirea trupelor ungare, primarul din localitate fiind român, la intervenția boierului ungar Boroș din Medieșu Aurit, a fost ridicat noaptea de acasă și a fost schingiuit în mod barbar, tăindu-i-se nasul, urechile și scoțându-i-se ochii. Apoi [i-]a fost tăiat organul sexual și [i-a fost] pus în gură, și numai în zorii zilei a fost împușcat”⁵⁰.

Numitul Pușcaș Ioan, din comuna Cosniciu de Sus, județul Sălaj, care în fața comisiei de refugiați a declarat următoarele: „La intrarea trupelor maghiare, toți românii au fost duși pe câmp, unde ne-au aranjat în rând câte unul. Un frate al meu, în etate de 30 de ani, căsătorit, cu 3 copii, a fost împușcat în fața noastră și pe urmă au început să-i bată pe toți [românii]. Ne-au scos afară, pe urmă au trimis cadavrul fratelui meu la noi acasă ca să-l înmormântăm, fără să ne dea voie ca să tragem clopotele la biserică. În comună au împușcat 16 persoane, pe care le-am îngropat fără preot, deoarece preotul ortodox a fost plecat”⁵¹. Cazul este confirmat și de Soponea Teodor care declara că „am fost silit să plec de acasă, deoarece am fost împușcat prin gât, în ziua de 16 septembrie 1940 și totodată am fost și împuns cu baioneta în burtă. După ce m-au împuns, am fugit printr-o apă. Așa am putut scăpa cu viață, iar în comuna vecină Cosniciu de Sus, au împușcat soldații maghiari 16 oameni, iar în comuna Cerâșa, la fel, 8 oameni”⁵².

În ziua de 10 septembrie 1940, declara Mateș Ioan, din Sătmărel, că a fost ridicat de la locuință de jandarmii unguri, fără să i se spună motivul. A fost dus la postul de jandarmi, de unde a doua zi l-au dus la închisoarea Regimentului maghiar, fostă Cazarma nr. 87 Infanterie, unde a fost ținut 4 zile, după care a fost scos și purtat pe străzile orașului Satu Mare, în ziua de duminică, iar apoi dus la închisoarea Penitenciarului din Satu Mare, unde a stat 13 zile. În fiecare zi consecutiv a fost supus la interogatoriu de

noroc că nu avem nici un semn pe corp, căci altfel ne-ar fi împușcat imediat, făcând din noi „gardă de sânge” în loc de „gardă de fier”, fiindcă ținem cu românii din România.

⁴⁸ *Ibidem*, f. 212

⁴⁹ *Ibidem*, f. 208

⁵⁰ *Ibidem*, f. 7

⁵¹ *Ibidem*, f. 214

⁵² *Ibidem*, f. 12

organele maghiare, punându-se următoarele întrebări: “Cine sunt legionarii în comuna respectivă? Ce legionari au? Cine are arme ascunse? Cine a făcut propagandă contra statului maghiar prin conferințe sau alte întruniri etc.” La toate acestea le-a răspuns că nu are cunoștință, deoarece a fost concentrat în tot timpul. Acest răspuns i-au adus mai multe injurii și la adresa poporului român, după care au „urmat în fiecare zi câte o serie de bătaie. În timp de 13 zile mi s-a dat de mâncare 100 grame [de] pâine pe zi și apă rece, iar din ziua de 23 și până în ziua de 27, fiind într-o cameră cu profesorul Herman Vasile, căruia i-a fost permis să mănânce mâncare rece de acasă, acesta o împărțea cu mine. În ziua de 10 septembrie am fost închis, iar în ziua de 13 septembrie mi-a născut soția care, după 2 săptămâni, a fost silită să se scoale din pat, venind ca să se intereseze de soarta mea. Eu am fost forțat să părăsesc comuna după ce am fost eliberat. Pentru eliberarea mea a intervenit soția mea, dar cu condiția că voi părăsi imediat teritoriul maghiar. La plecare m-au obligat să semnez o declarație că plec de bună voie”⁵³.

Marca Iosif, de 39 ani, de religie greco-catolică. Născut în anul 1903 în comuna Tiream, județul Sălaj, declara următoarele: „M-am refugiat din Careii Mari pentru motivul că am fost gardian public, și la data de 5 septembrie 1940 am fost dat afară din serviciu. De la data de 14 septembrie și până la data de 17 septembrie, anul curent, am fost deținut și bătut la Poliția din Careii Mari. Am fost bătut de șeful detectivilor, Eás Iosif și Matolci Alexandru. Pe cumnatul meu, Boca Ioan, din comuna Căpleni, județul Sălaj, l-au lovit în cap cu furcile și [l-au] împuns, murind în spitalul din Carei. L-au omorât pentru motivul că a fost român”⁵⁴.

Câte nume și prenume de vinovați identificați!. Culmea că mulți dintre aceștia au fost primii care s-au înscris ca *ilegaliști* în partidul comunist, instaurat odată cu venirea armatei sovietice. Mulți au revendicat și obținut pământurile cu care Horthy Miklos i-a reîmproprietărit pe *optanți*. Expropriații de pe linia fortificată și-au recăpătat pământurile de la Horthy, deși le-au fost plătite de armată. Adică s-au ales și cu banii de la statul român și cu pământul!

Cine înțelege lacrimile mamei?

⁵³ *Ibidem*, f. 8

⁵⁴ *Ibidem*, f. 207